

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Näkökulmia talousrikollisten kanssa työskentelyyn

Heikkinen, Laura

2015 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Yksikkö

Näkökulmia talousrikollisten kanssa työskentelyyn

Laura Heikkinen
Rikosseuraamusalan ko.
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2015

Opinnäytetyö lähestyy talousrikollisuutta ehdonalaisen vapauden valvojien ja talousrikollisten näkökulmasta. Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, mitkä ovat talousrikollisten uusimisriskitekijät sekä löytää kehittämiskohdat talousrikollisten kanssa tehtävästä työstä. Tutkimusstrategisena ratkaisuna on käytetty kvalitatiivista tapaustutkimusta ja puolistrukturoituja haastatteluita. Opinnäytetyötä varten haastateltiin neljää rikosseuraamustyöntekijää ja neljää talousrikoksista tuomittua henkilöä. Haastatteluiden sisältö analysoitiin teemoittelun ja teoriatriangulaation keinoin. Teoreettiseen viitekehykseen kuuluivat muun muassa talousrikollisuus Suomessa sekä tutkimustieto talousrikollisten uusintarikollisuudesta ja ominaispiirteistä.

Talousrikollisilla on keskimääräistä alhaisempi uusimisriski etenkin staattisten tekijöiden perusteella. Tutkimustuloksissa talousrikollisilla ilmenee ajatteluun, asenteisiin ja arvoihin liittyviä dynaamisia kriminogeenisiä tekijöitä, joihin ehdonalaisvalvojat eivät osanneet vastata haluamallaan tavalla. Talousrikollisten kanssa työskentely koettiin haastavaksi neljästä eri syystä: rikosten monimutkaisuuden, voimakkaan vastarinnan, työskentelyaiheiden vähyyden sekä koulutuksen ja työvälineiden puutteen vuoksi. Valtaosa haastatelluista koki valvonnan tarpeettomaksi. Talousrikollisten valvonnat lakkautetaan usein jo ennen koeajan päättymistä.

Rikosseuraamusalalla talousrikolliset ovat sivuutettu ryhmä, josta on vain vähän tutkimustietoa. Tutkimuksen lopussa on kehittämis ehdotus talousrikollisten kanssa tehtävän asiakastyön laadun parantamiseksi. Talousrikollisten kriminogeenisten tarpeiden tunnistamiseen ja niihin vastaamiseen tarvitaan koulutusta ja uusia työvälineitä. Kehittämis ehdotus on laadittu haastatteluilta ilmitulleiden tarpeiden ja toiveiden pohjalta. Opinnäytetyön tuloksista voivat hyötyä talousrikollisten kanssa asiakastyötä tekevät ja rikosseuraamusalan kehittämisestä vastaavat henkilöt.

Laura Heikkinen

Views on socialwork among economic criminals

Year

2015

Pages

55

This thesis approaches the subject of economic crime from the viewpoint of probation supervision and economic criminals. The aim of this thesis was to find out the risk factors for recidivism in economic crime as well as the development needs for social work among economic criminals under probation supervision. Qualitative case study has been used as a strategic research method. Semi-structured interviews were used to collect information. Four probation officers and four convicted economic criminals were interviewed and different theories were used to analyse the interview data. The theoretical framework for this study consisted of economic crime in Finland, studies of economic criminals repeating crime and their characteristics.

The results show that the risk to repeat offending was lower than average among economic criminals. Dynamic criminogenic needs that were related to way of thinking, attitude and values - and to which probation officers could not respond the way they would have wanted to - occurred among economic criminals. Working with economic criminals was considered challenging due to the complex nature of crime, strong resistance, the lack of employment and the lack of training and tools. The vast majority of those interviewed felt need for control. Controlling economic criminals often ceases before the trial period expires.

The study shows that economic criminals form a disregarded and little-known group in criminal sanctions. The thesis includes a development proposal for improving the quality of social work among economic criminals. Training and tools are needed to identify and respond to the economic criminals' criminogenic needs. The development proposal has been drawn up according to the needs and wishes occurred during the interviews. Social workers working among economic criminals and people who are responsible for the development of criminal sanctions may benefit from the results of this study.

Keywords: economic criminals, supervision of conditionally released prisoners, recidivism, criminogenic factors, social work, correctional services

Sisällys

1	Johdanto.....	7
2	Talousrikollisuus ja sen torjunta Suomessa.....	8
	2.1 Liiketoimintakielto.....	10
3	Talousrikollisten uusintarikollisuus, ominaispiirteet ja kriminogeeniset tekijät	11
	3.1 Kriminogeeniset tekijät	11
	3.2 Talousrikosvankien uusintarikollisuus.....	13
	3.2.1 Muita suomalaisia tutkimuksia uusintarikollisuudesta	14
	3.3 Talousrikolliset käyttäytymistieteiden näkökulmasta	14
	3.3.1 Psykopatia	15
	3.3.2 Talousrikollisten persoonallisuuspiirteet ja attribuutiot	15
	3.4 Valkokaulusrikollisuus	16
	3.4.1 Itsekontrolliteoria.....	17
	3.4.2 Neutralisaatioteoria.....	18
4	Rikosseuraamuslaitos ja ehdonalaisten vapauden valvonta	18
	4.1 Ehdonalaisten vapauden valvonta.....	19
	4.2 Suunnitelmat	20
5	Rikosseuraamuslaitoksen sosiaalityö ja uusimisriskiin vaikuttaminen	22
	5.1 What works?.....	23
	5.2 Desistanssi	23
	5.3 Good Lives Model.....	24
	5.4 Motivoiva keskustelu.....	24
	5.5 Rikoskeskustelut ja ohjelmatyö.....	25
6	Tutkimusasetelma.....	25
	6.1 Tutkimustehtävä ja tavoitteet.....	25
	6.2 Tutkimuksen toteutus	26
	6.3 Kohderyhmä.....	28
	6.4 Aineiston analyysi	29
	6.5 Eettisyys ja luotettavuus.....	30
7	Tutkimustulokset.....	31
	7.1 Haastatteluun osallistuneiden esittely	32
	7.2 Talousrikollisten ominaispiirteet	33
	7.3 Talousrikollisten uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät	34
	7.4 Talousrikollisten kanssa työskentely ja työn kehittämiskohdat.....	40
8	Johtopäätökset	46
	8.1 Talousrikollisten uusimisriski on matala, yleensä	46
	8.2 Neljä ongelmakohtaa	50
	8.3 Kehittämisehdotukseni	51

9	Pohdinta	53
	Lähteet	56
	Taulukot	60
	Liitteet	61

1 Johdanto

Tämä opinnäytetyö on laadullinen tapaustutkimus, joka lähestyy talousrikollisuutta ehdonalaisen vapauden valvojien ja talousrikollisten näkökulmasta. Opinnäytetyö on suunnattu rikosseuraamusosalalle: siinä tutkitaan talousrikollisten vankilasta vapautumisen jälkeiseen uusimisriskiin vaikuttavia tekijöitä ja heihin kohdistettuja interventiokeinoja sekä etsitään mahdollisia kehittämiskohtia talousrikollisten kanssa työskentelystä.

Opinnäytetyö lähti halustani tutkia jotain uutta. Pidän haasteista, enkä halunnut valita aihetani valmiin suunnitelman pohjalta. Talousrikolliset olivat pinnalla syksyllä 2013 paljastuneiden veronkiertovyhtien vuoksi. Muistin työharjoittelijana yhdyskuntaseuraamustoimistossa ja kesätyössäni vanginvartijana saamani mielikuvan talousrikollisista omana erityisryhmään ja sen, ettei talousrikollisille ole mitään ohjelmatoimintaa saatavilla. Jo suunnitelmavaiheessa kävi ilmi, että talousrikollisista löytyy rajallisesti tutkimustietoa Suomessa ja maailmalla. Opinnäytetyötä varten on haastateltu neljää rikosseuraamustyöntekijää ja neljää talousrikollista, jotta näkökulma olisi pienestä otoksesta huolimatta monipuolinen.

Opinnäytetyöprosessin aikana aloitin työni määräaikaisessa virassa Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimistossa. Omakohtainen kokemus talousrikollisten kanssa työskentelystä syvensi opinnäytetyön teemaa ja auttoi minua ottamaan huomioon valvontatyön eri ulottuvuuksia. Sain opinnäytetyötä varten etsimästäni tiedosta käytännön apua työhöni.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys alkaa talousrikollisuudella ja siihen kohdistetuista torjuntakeinoista Suomessa. Tämän jälkeen pureudutaan varsinaisiin teemoihin. Viitekehykseen on talousrikollisten ominaispiirteiden ja kriminogeenisten tekijöiden ymmärtämiseksi koottu tietoa talousrikollisten uusintarikollisuudesta Suomessa ja talousrikollisista tehtyjä käyttäytymistieteellisiä tutkimuksia. Rangaistusjärjestelmässä painotetaan ehdonalaisen vapauden täytäntöönpanoon liittyviin asioihin. Viitekehyksen loppuun on koottu tiivistetysti tietoa rikosseuraamusalan sosiaalityön suuntauksista ja interventiokeinoista.

Opinnäytetyön tavoite on tunnistaa talousrikollisten mahdolliset kriminogeeniset tekijät sekä löytää kehittämiskohdat talousrikollisten kanssa tehtävästä asiakastyöstä ja luoda niiden pohjalta kehittämis ehdotus rikosseuraamusosalalle. Toivon, että tämä tutkimus toisi talousrikollisia näkyvämmäksi asiakasryhmäksi rikosseuraamusalan kentällä ja antaisi hyödyllistä tietoa talousrikollisten kanssa asiakastyötä tekeville henkilöille.

2 Talousrikollisuus ja sen torjunta Suomessa

Talousrikos ja harmaa talous tarkoittaa Suomessa julkishallinnon, yrityksen tai muun tahon yhteydessä toimivaa tai niitä hyväksikäyttäen tapahtuvaa huomattavaa välillistä tai välitöntä taloudelliseen hyötyyn tähtäävää tekoa tai laiminlyöntiä. Talousrikollisuuteen luokitellaan yrityksen tai muun yhteisön toiminnan yhteydessä tehdyt vero-, kirjanpito- ja velallisen rikokset. Virka- ja luottamusasemassa tehdyt rikokset, korruptio, julkisiin avustuksiin kohdistuvat rikokset, arvopaperimarkkinarikokset, rahanpesu, yritysturvallisuutta vaarantavat sekä julkisen rekisterin ja tiedon luotettavuutta vastaan tehdyt rikokset ovat osa talousrikollisuutta. Useimmiten talousrikokset tapahtuvat yritystoiminnan yhteydessä, mutta siihen rinnastettavaa toimintaa ovat esimerkiksi yksityishenkilön tekemä rahanpesu ja maanviljelijän avustuspetos. Tällöin teolla on saavutettu huomattava rahamäärä, minkä vuoksi teko kvalifioidaan törkeäksi. Vuosittain poliisi käsittelee noin 1500 - 2000 talousrikoksiksi luokiteltua rikosjuttua (Mutttilainen 2013). Talousrikollisuus on pääsääntöisesti piilorikollisuutta. Arvioiden mukaan poliisin tietoon tulee vain noin kymmenen prosenttia kaikista talousrikoksista. Niistä yli puolet on verorikoksia tai niiden liitännäisrikoksia. Harmaan talouden laajuudeksi on Suomessa arvioitu noin 4-6 miljardia euroa vuodessa. (Harmaa talous 2011: 10 -11, Christensen 2012.)

Yleisimpiä talousrikoksia ovat veropetos, kirjanpitorikos, velallisen rikos ja rahanpesu. Kokonaisuudessaan talousrikosten kirjo on laaja. Mahdollisia rikosnimikkeitä on yli sata (Hakamo ym. 2009: 22). Yhteistä niille on taloudellisen hyödyn tavoittelemisen. Talousrikokset ovat usein suunnitelmallisia ja tekijöitä voi olla useita. Suurin osa talousrikokseen syyllistyneistä on yli 35-vuotiaita miehiä, jotka ovat yrityksen työntekijänä korkeassa asemassa, useimmiten johtajana tai hallituksen jäsenenä (Lehti & Niemi 2006: 21-22). Uhreiksi voivat joutua niin työntekijät ja osakkaat, velkojat ja takaajat, kuluttajat, kilpailijat, ihmiskunta ja valtio. Haitat ovat yhteiskunnalle mittavia moniin muihin rikostyyppeihin verrattuna. Harmaan talouden vaikutuksiksi voidaan lukea veronmaksuvelvollisuuden ja talouselämän kilpailutilanteen vääristyminen, korruption lisääntymisen, elämän laadun ja yhteiskuntamoraalin heikkenemisen. (Laitinen & Alvessalo 1994: 17.)

Kirjanpitorikoksissa laiminlyödään liiketapahtumien kirjaamista tai tilipäätöksen laatimista. Kirjanpitoon voidaan merkitä vääriä ja harhaanjohtavia tietoja sekä kirjanpitoaineistoa voidaan kätkeä, vahingoittaa tai hävittää (RL 30/9§). Rahanpesussa otetaan vastaan, luovutetaan tai välitetään rikoksella hankittua omaisuutta, sen tuottamaa hyötyä tai tilalle tullutta omaisuutta. Hyödyn tai omaisuuden laitton alkuperä pyritään peittämään. Rikoksella hankitun omaisuuden tai hyödyn luonne, alkuperä, sijainti tai määräämistoimet ja oikeudet peitetään. Myös rahanpesussa avustaminen on rikos (RL 32/6§). Velallisen epärehellisyydessä velallinen suosii tiettyä velkojaa esimerkiksi maksamalla velan ennen aikaisesti epätavanomaisissa olosuhteissa, antaa velkojan saatavasta vakuuden, josta alun perin ei ole sovittu, käyttää epäta-

vanomaista maksuvälinettä tai ryhtyy muuhun velkojan asemaa parantavaan järjestelyyn (RL 39/1§). Velallisen petoksessa velallinen salaa omaisuuttaan, antaa harhaanjohtavia tietoja tai jättää ilmoittamatta velan saadakseen itselleen taloudellista hyötyä erinäisissä velkajärjestelyissä (RL 39/2§). Veropetoksessa tekijä antaa viranomaiselle väärän tiedon veron määräämiseen vaikuttavasta seikasta, salaa veroilmoituksessa verotukseen vaikuttavia seikkoja, laiminlyö veronmääräämiseen vaikuttavia velvollisuuksia veron välttämistarkoituksessa tai muuten petollisesti aiheuttaa veron määräämättä jättämisen, sen jäämisen liian alhaiseksi tai aiheettoman palauttamisen (RL 29/1§).

Poliisiammattikorkeakoulussa toteutetussa Talousrikokset rikosprosessissa -tutkimuksessa (2009) tutkittujen juttujen (N=3023) arvioitu vahinkoarvo oli yhteensä noin 111 miljoonaa euroa ja haltuun saadun omaisuuden arvo noin 28 miljoonaa. Yleisimmät talousrikosnimikkeet olivat kirjanpitorikokset (29%), verorikokset (22%) ja velallisen rikokset (14%). Muita rikosnimikkeitä olivat muun muassa petokset, väärennökset ja kavallukset. Tutkimustuloksissa ilmeni, että talousrikoksia tehdään etenkin rakennusalalla (22%), kiinteistöalalla (19%) ja tukku- ja vähittäiskaupan alalla (17%). (Hakamo ym. 2009: 86 -88.)

Vuoden 2013 aikana poliisin tietoon oli tullut yhteensä 3160 vero-, kirjanpito-, velallisen, arvopaperimarkkina-, rahanpesu ja virkarikosta. Verorikoksia tuli poliisin tietoon yhteensä 1038, velallisen rikoksia 458, arvopaperimarkkinarikoksia 100 ja rahanpesurikoksia 40. Mukaan liitettiin myös virkarikokset, jolla tarkoitetaan muun muassa virkamiehen velvollisuuksien rikkomista ja lahjuksen vastaanottamista. Virkarikoksia oli tehty yhteensä 877. Vuonna 2013 päättyneiden juttujen vahinkoarvo oli yhteensä 180 miljoonaa euroa. Keskusrikospoliisin tekemän arvion mukaan viimeisten kymmenen vuoden aikana viranomaisten haltuun saatu rikoshyöty on noin 28 prosenttia talousrikoksista aiheutuneista vahingoista. (Danielsson & Lehti 2014: 145-153.)

Harmaan talouden torjunnalla tarkoitetaan rikoksia ennaltaehkäiseviä toimia, paljastamis- ja selvittämistoimia sekä toimenpiteitä, joilla saadaan takaisin harmaan talouden tekijälleen tuottama taloudellinen hyöty. Harmaata taloutta on torjuttu Suomessa vuodesta 1996 lähtien. Tammikuussa 2012 hallitus hyväksyi uuden talousrikostorjuntaohjelman vuosille 2012 - 2015, joka sisältää yhteensä 22 eri hanketta. Hankkeiden tavoitteena on tukea tervettä työllisyyttä ja yrittäjyyttä sekä estää 300 - 400 miljoonan euron sosiaaliturvamaksujen ja verojen menetykset vuosittain. Hankkeilla pyritään myös rikosten teon mahdollisuuksien vähentämiseen, kiinnijäämisriskin lisäämiseen ja parantamaan viranomaisten valmiutta harmaan talouden paljastamiseksi. Talousrikosten torjunnan uhkakuvina nähdään etenkin talousrikosten globalisointuminen ja järjestäytyneen rikollisuuden vaikutus siihen. (Valtioneuvosto 2012: 1, Christensen 2012.)

Harmaan talouden torjuntaan on käytetty viime vuosina yli 2000 henkilötyövuotta eri viranomaisissa. Suurimpana toimijana on verohallinto, jossa on lisätty harmaan talouden torjuntaan 128 henkilötyövuotta. Sisäasiainministeriössä resursseja on käytetty 92, Tullissa 21, Sosiaali- ja terveysministeriössä 20 ja Työ- ja elinkeinoministeriössä 9 henkilötyövuotta. Oikeusministeriössä, jonka alaisuuteen Rikosseuraamuslaitos kuuluu, on harmaan talouden torjuntaan resursoitu 65 henkilötyövuotta. Oikeusministeriö määrittelee verkkosivuillaan keskeisinä tavoitteinaan talousrikoksiin liittyvän rikosprosessin kokonaiskeston lyhentämisen sekä konkurssiin liittyvän lainsäädännön tarkastamisen harmaan talouden torjunnassa. Rikosseuraamuslaitoksen roolina on osallistuminen järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan ja ennaltaehkäisyyn. (Harmaa talous 2014: 12, Oikeusministeriö.)

2.1 Liiketoimintakielto

Talousrikolliset ovat muihin rikollisryhmiin verrattuna erilainen joukko, sillä heidät voidaan määrätä vankeustuomion lisäksi liiketoimintakieltoon. Liiketoimintakieltolaissa (2 §) määritellään, että liiketoimintakieltoon voidaan määrätä kirjanpitovelvollinen yksityinen elinkeinonharjoittaja tai yrityksen johtotehtävissä toimiva henkilö tai henkilö, joka tosiasiallisesti johtaa yritystä. Liiketoiminnassaan laiminlyönyt olennaisesti siihen kuuluvia lakisääteisiä velvoitteitaan tai syyllistynyt liiketoiminnassaan sellaiseen rikolliseen menettelyyn, jota ei voi pitää vähäisenä. Laiminlyönnin olennaisuutta arvioidessa otetaan huomioon laiminlyöntien suunnitelmallisuus, kesto ja toistuvuus sekä niistä aiheutunut vahinkojen määrä. Kieltoja määrätään vuosittain noin 200 ja vuonna 2009 kieltojen määrä oli yli tuhat. (Turunen 2011: 31-32.)

Liiketoimintakieltoon määrätty ei saa harjoittaa liiketoimintaa, johon on lain mukaan säädetty kirjanpitovelvollisuus eikä toimia esimerkiksi yhtiömiehenä, osakeyhtiön perustajana, yhteisön tai säätiön hallituksen jäsenenä. Liiketoiminnan harjoittaminen ulkomailla Suomesta käsin tai toisen henkilön välityksellä on myös kielletty. (Liiketoimintakieltolaki 4 §.)

Liiketoimintakielto määrätään lähes poikkeuksetta talousrikostuomion yhteydessä. Muutoin kiellon rikkomisesta voi seurata sakko tai enintään kahden vuoden vankeusrangaistus. Liiketoimintakieltoon määrätty henkilö voi olla rikosprosessin, rangaistus- ja turvaamistoimenpiteen kohteena 6-10 vuotta, sillä rikoksen tutkinta ja tuomioistuinkäsittely kestävät usein pitkään. Itse kielto on vähintään kolmen ja enintään seitsemän vuoden mittainen. Yleisimmin liiketoimintakielto kestää neljä vuotta. Liiketoimintakiellon ajan henkilö on etsintäkuulutettu. Tällöin poliisin tulee tavattaessa esimerkiksi liikenteessä kysyä valvontaan liittyviä tietoja ja toimittaa ne valvojalle. Valvoja on useimmiten talousrikostutkintaan perehtynyt poliisi, joka tekee valvottavasta ensin perusselvityksen ja kutsuu tämän jälkeen alkupuhutteluun. Henkilökohtaisissa tapaamisissa selvitetään, onko henkilö harjoittanut liiketoimintaa ja tämän työ-, yhteys- ja ajoneuvotiedot. Selvityksen perusteella valvottavasta tehdään riskianalyysi eli

profilointi, jolla pyritään kohdentamaan tehostettu valvonta resurssien mahdollistamalla tavalla. Tehostettu valvonta on tarpeellisinta potentiaalisille rikkojille, joita on noin 20 -30 prosenttia kaikista liiketoimintakiellossa olevista. Potentiaalisilla rikkojilla on aiempaa rikollisuutta tai laittomasta toiminnasta on olemassa ajankohtaista vihjetietoa. Valvontatoimenpiteet suoritetaan muun muassa pankkitiedustelujen, rekisterimerkintöjen sekä tarkkailun ja tiedustelun avulla. Liiketoimintakieltoa valvotaan yhteistyössä muiden tahojen, kuten ulosoton ja verohallinnon virkamiesten kanssa. (Turunen 2011: 36-45.)

3 Talousrikollisten uusintarikollisuus, ominaispiirteet ja kriminogeeniset tekijät

Rikosseuraamuslaitoksen keskeisenä tavoitteena on vankien ja asiakkaiden uusimisriskin vähentäminen. Tätä varten on kehitetty erilaisia työkaluja, jotka auttavat uusimisriskin mitaamista. Riskien ja tarpeiden arvioiminen on tavoitteellisen työn pohja (Raynor 2004: 216). Tässä osiossa avaan yleisimpiä uusimisriskitekijöitä, miten eri tutkimukset näkevät talousrikollisten uusimisriskin ja mikä tekee talousrikollisista oman erityisryhmänsä muihin rikollisiin verrattuna.

3.1 Kriminogeeniset tekijät

Uusimisriskiä kohottavia tekijöitä kutsutaan kriminogeenisiksi tekijöiksi. Ne ovat jaettu staattisiin ja dynaamisiin. Staattisilla tekijöillä tarkoitetaan muuttumattomia tekijöitä, joihin ei enää voida vaikuttaa, kuten henkilön ikää ja rikoshistoriaa. Dynaamiset tekijät, kuten päihteiden käyttö ja asenteet, voivat muuttua ja niihin voidaan vaikuttaa interventiolla. Dynaamiset tekijät saavat aikaan ja ylläpitävät rikollista käyttäytymistä. Rikosseuraamuslaitoksessa uusimisriskin arviointiin käytetään pääsääntöisesti riski- ja tarvearviota (rita), joka perustuu englantilaiseen Offender assesment systemiin. Riski- ja tarvearvio tehdään vankilaan tulovaiheessa. Staattiset tekijät mitataan pohjoismaisiin olosuhteisiin kehitetyn ARAT -arviointimenetelmän avulla. Dynaamisiin uusimisriskitekijöihin käytettävistä interventioista lisää kappaleessa neljä. (Arola-Järvi 2012: 30-31, Nurminen 2012.)

Dynaamiset tekijät voidaan jakaa akuutteihin ja vakaisiin. Vakaita dynaamisia tekijöitä ovat muun muassa asenteeseen ja ajatteluun liittyvät tekijät (Nurminen 2012). Asenne on opittu, melko pysyvä kielteinen tai myönteinen käsitys ihmisistä ja erilaisista ilmiöistä. Se tarjoaa tunteenomaisen tavan suhtautua asioihin. Asenteet ovat myös toiminnallisia, sillä ne paljastuvat usein ihmisen teoissa ja valinnoissa. Toisinaan asenne on puolustuskeino tai se voidaan omaksua edun tai arvostuksen saavuttamiseksi jossakin ryhmässä. Motiivi on tekijä, joka ohjaa ihmisen toimintaa kohti hänen tavoitteitaan. Ne voivat olla tiedostettuja tai tiedostamattomia ja niihin vaikuttavat biologiset, sosiaaliset ja psykologiset tekijät. Empatialla tarkoitetaan ihmisen kykyä ymmärtää toisen ihmisen tunnetila ja näkökulma. Rikoksen tekijän riskiar-

viossa käytetään mittarina henkilön kokemaa empatiaa uhriaan kohtaan. (Ahokas ym. 2008: 193, Viikko-Riihelä: 102.)

Virkamiesten asiakastyössään saamiin kokemuksiin ja näkemyksiin pohjautuvaa arviota kutsutaan subjektiiviseksi riskiarvioinniksi. Arvioinnissa hyödynnetään tällöin intuitiota ja se ei ole siksi toistettavissa eikä sitä voida pitää varsinaisena työmenetelmänä. Toisen tason riskiarviossa määritellään tilastollisin kriteerein staattinen riskitaso. Kolmannen tason arvioinnissa käytetään systemaattisia menettelytapoja, jolla arvioidaan tiettyjä staattisia ja dynaamisia muuttujia. Dynaamisissa tekijöissä arvioidaan riskejä ja niiltä suojaavia tekijöitä sekä vahingonaiheuttamisriskiä. Alla olevaan kaavioon on koottu yleisimmät staattiset ja dynaamiset uusimisriskitekijät. (Arola-Järvi 2012: 28-29.)

Staattiset uusimisriskitekijät (ARAT)	Dynaamiset uusimisriskitekijät (Bonta 2004)
<ul style="list-style-type: none"> • Nykyiset rikokset • Aikaisemmat vankilakaudet • Ehdonalaisen tai ehdollisen tuomion peruuttaminen tai kumoaminen • Karjaaminen • Nuori ikä ensimmäisen tuomioon johtaneen rikoksen tekohetkellä • Aikaisemmat tuomiot pahoinpitelyrikoksista • Edellisen vapautumisen ja nykyisen rikoksen välillä kulunut aika • Aiempien tuomioiden yhteenlaskettu pituus • Aiemmat tuomiot rattijuopumuksista • Aiemmat tuomiot seksuaalirikoksista • Aikaisemmat tuomiot törkeistä varkauksista • Edellinen vapauttava laitos 	<ul style="list-style-type: none"> • Antisomiaaliset käyttäytymismallit (esim. puutteelliset ongelmanratkaisutaidot, impulsiivisuus, empatiakyvyn puute, vastuuttomuus) • Rikosmyönteinen ajattelu ja asenteet • Rikollinen seura • Vaikeudet ihmis- ja perhesuhteissa • Ongelmat työssä ja opiskelussa • Vapaa-ajan vietto rikollista käyttäytymistä • Puutteelliset arkielämäntaidot • Päihteiden raskas ongelmakäyttö

Taulukko 1: Kriminogeeniset tekijät

3.2 Talousrikosvankien uusintarikollisuus

Helsingin yliopiston tutkija Toni Laaksonen tekee tutkimusta, jossa mitataan talousrikollisten uusimisriskiä kahdella tasolla: ensimmäisessä osatutkimuksessa tutkimuskohteena on 684 vuosien 1992 - 2006 välissä vapautunutta vankia. Heistä 21,3 % oli tuomittu 14 vuoden seuranta-aikana uuteen vankeus- tai yhdyskuntaseuraamukseen. Uusijoista reilu puolet oli tuomittu uusista talousrikoksista. Uusimisriskiä kohottivat aikaisempi uusiminen ja nuorempi ikä vapautuessa, jotka ennustavat myös yleistä uusintarikollisuutta. Muita lisääviä tekijöitä oli vankeuden pituus ja muusta vankimassasta poiketen siviilityöluupa. Siviilityöluuvan oli aineistosta saanut noin 200 vankia ja talousrikoksen uusiminen tällä ryhmällä oli yli puolet yleisempää. Intervention tuloksena siviilityöluupa myönnettiin yleisimmin ensikertalaiselle, velallisrikoksista tuomitulle naimisissa olevalle vangille, joka oli sijoitettu avolaitokseen. Otoksesta 8,9 % tuomittiin seuranta-aikana muista kuin talousrikoksista. Tällöin uusimisriskiin vaikutti nuoren iän ja aiemman rikollisuuden lisäksi vapautuminen suljetusta laitoksesta. (Laaksonen 2014.)

Toinen osa tutkimuksesta on kohdennettu vankeihin, joille on tehty riski- ja tarvearvio. Tutkimuksen ulkopuolelle rajattiin yksityisenä henkilönä tehdyt talousrikokset. Jokaiselle tutkitulle talousrikosvangille etsittiin muusta vankipopulaatiosta vapautumishetkellä samanikäinen vanki, jolle riski- ja tarvearvion on tehnyt sama työntekijä. Vapauttamisajankohdan tuli olla suunnilleen yhtäaikainen, ettei seurannassa ole eroavaisuutta. Vertailupareja oli yhteensä 115. Vapautumishetken ikä oli noin 48 vuotta. Talousrikolliset olivat useimmiten ensikertalaisia, kun verrokkit olivat uusineet keskimäärin viisi kertaa. Lähes puolella talousrikosvangeista oli kuitenkin taustalla muuta rikosoikeudelliseen seuraamukseen johtanutta uusimista. Ensimmäinen rikosseuraamuskausi oli talousrikollisilla ollut keskimäärin 41-vuotiaana, kahdeksan vuotta myöhemmin kuin verrokkiryhmään kuuluneilla. Talousrikollisten sosio-ekonominen tilanne oli hyvä. Heillä ei juuri koskaan ollut asunnottomuutta tai rikosmyönteistä asuinympäristöä. Talousrikosvangeilla oli myös enemmän koulutus- ja työhistoriaa sekä vähemmän päihdeongelmia. Riski- ja tarve-arvio sisältää Robert Haren psykopatiakriteeristön ja Cleckleyn piirreluettelon muuttujia. Ainoastaan manipulatiivisuuden pistearvo oli merkittävästi korkeampi kuin verrokeilla. Muuten verrokkiryhmässä oli enemmän psykopaattisia piirteitä. Neljän vuoden seurantajakson jälkeen olivat talousrikosvangit uusineet yli kolme kertaa harvemmin rikoksensa kuin verrokkiryhmän jäsenet. Verrokkiryhmässä oli suuria eroja eri päarikosnimikkeiden välillä, esimerkiksi seksuaalirikolliset uusivat talousrikosvankeja harvemmin. Uusineista talousrikollisista lähes kaikilla oli muuta rikostaustaa, he eivät olleet vain yhteen rikoslajiin erikoistuneita. Talousrikosvangit sijoittuivat muita useammin avolaitoksiin ja koevapauteen, mikä voi selittyä riskittömämmällä taustalla. (Laaksonen 2014.)

Pitkän keskimäärin 14 vuoden seuranta-ajan jälkeen uusimista oli tapahtunut vain hieman yli kymmenesosalla. Lyhyemmän seuranta-ajan talousrikosvankien yleinen uusimisaste oli 13 %. Norjalaisessa uusintarikollisuutta koskevassa tutkimuksessa talousrikoksen oli uusinnut 20 % (Kristofferessen 1997:5). Staattiset kriminogeeniset tekijät, kuten nuori ikä ja aikaisempi uusiminen, ennustivat talousrikollisilla uusimista samoin kuin muilla rikosryhmillä. Lyhyemmässä seuranta-ajan aineiston perusteella talousrikosvangeilla ei ole samoja dynaamisia uusimisriskitekijöitä kuin verrokkiryhmällä. Päihdeongelma on merkittävin koko vankipopulaation uusimisriskitekijä, mitä esiintyy talousrikosvangeilla vain vähän. Laaksosen mukaan talousrikosvangit eroavat muusta vankiväestöstä omana erityisryhmänään, kun puhutaan henkilöistä, jotka on tuomittu elämänsä aikana ainoastaan talousrikoksista. Rikollisesti monimuotoiset talousrikolliset eivät sen sijaan eronneet juurikaan muista vangeista. Kaikki talousrikosvangit, jotka tuomittiin uusista rikoksista seuranta-aikana, olivat monimuotoisempaa tekijätyyppiä. Laaksonen näkee, että talousrikosvankien uusimisriskiin on syytä vaikuttaa vain, jos henkilöllä on rikoshistoriassaan muunlaisiakin rikoksia, jolloin ongelmat ovat perinteisiä ja kuntoutukseen sopivia. (Laaksonen 2014.)

3.2.1 Muita suomalaisia tutkimuksia uusintarikollisuudesta

Kimmo Hypén julkaisi vuonna 2004 laajan tutkimuksen suomalaisten vankien uusintarikollisuudesta, jossa hän tutki 1993 - 2001 vuosien välillä vankilasta vapautuneita ja sinne palanneita. Seuranta-ajan pidentyessä vankilaan palanneiden määrä kasvoi ja vankilaan palasi yli puolet. Ensikertalaiset uusivat harvemmin kuin monta kertaa vankilassa olleet ja nuoret uusivat todennäköisemmin kuin vanhat. Henki- ja siveellisyysrikoksista tuomituista vain viides osa sai uuden tuomion kolmen vuoden seuranta-aikana (1998 - 2000). Keskeinen tutkimustulos oli se, että yli kolme kertaa vankilaan palanneista muodostui yhteiskunnan syrjäytynein väestön osa, jolla oli elämässään laaja-alaisia ongelmia. (Hypén 2004: 33-55.)

Sittemmin aiheeseen on palannut Sasu Tyni, joka on tutkinut vuonna 2004 vapautuneiden vankien palaamista vankilaan ja aitoa uusimista. Seuranta-ajan jälkeen vapautuneista 4210 vangista vain 27 prosenttia ei ollut palannut vankilaan tai aloittanut yhdyskuntapalvelun suorittamista. Vapautuneista vangeista lähes puolet palasi takaisin vankeusvangiksi. Aidolla uusimisella tarkoitetaan sitä, että vankilaan palaamiseen on johtanut vähintään yksi uusi rikos edellisen vapautumisen jälkeen. Monikertaisilla (6 krt: 79%) ja nuorilla vangeilla (21-30 v: 74%) riski aitoon uusimiseen oli suuri. Ensikertalaisista joka toinen uusi viiden seurantavuoden aikana. (Tyni 2011: 155-161.)

3.3 Talousrikolliset käyttäytymistieteiden näkökulmasta

Talousrikollisuutta on tutkittu käyttäytymistieteellisestä näkökulmasta. On ajateltu, että petokset ja väärennökset vaativat valehtelua ja lipevyyttä, joita pidetään psykopaattisina persoonallisuuspiirteinä. Kriminaali- ja oikeuspsykologian dosentti Helina Häkkänen-Nyholm onkin Helsingin Sanomien artikkelissa (2012) sanonut: "Rikastuminen on tavoiteltava päämäärä, jossa tarkoitus pyhittää keinot. Talousrikollinen voi ajatella, että se ei ole tyhmä, joka huijaa vaan se, joka lankeaa huijaukseen.". Toisaalta talousrikollisuutta on selitetty rationaalisen valinnan teorialla. Rationaalisen valinnan teoriassa rikollisen pyrkii saavuttamaan hyötyä toimimalla yhteiskunnan normeja vastaan. Valinnat ovat rationaalisia eli järkeviä tekijällä olevan tiedon puitteissa. Talousrikokset vaativat taloudellista tietämystä ja pitkäjänteisempää suunnittelua muihin rikoslajeihin verrattuna. (Laitinen & Aromaa 2005: 75-77.)

3.3.1 Psykopatia

Psykopatia on yleisempää vankien keskuudessa kuin normaaliväestössä. Noin 15 -25 prosenttia vangeista täyttää psykopatian diagnostisen kriteerin. Psykopaattisen käyttäytymisen keskeisiin piirteisiin kuuluvat muun muassa heikko itsehillintä, impulsiivisuus ja vastuuttomuus. Tunne-elämää kuvastavat pinnallisuus, syyllisyyden, katumuksen ja empatian puute. Rikollisuus ei ole psykopatian osatekijä vaan ilmentää psykopaattisten persoonallisuuspiirteiden mahdollisia seurauksia. Talousrikoksissa etenkin petokset voidaan nähdä ominaisina psykopaattisille persoonille, sillä ne edellyttävät sitä, että tekijä kykenee psyykkisellä vaikuttamisella erehdyttämään toista henkilöä. Onnistumiseen tarvitaan yleensä manipulointikykyä, patologista valehtelua, tunne-elämän pinnallisuutta ja lipevyyttä. Nämä kaikki ovat määriteltyjä psykopatian piirteitä. Psykopaatit nauttivat harhauttamisesta, tilanteiden kaaosmaiseen tilaan saattamisesta ja toisten kustannuksella pelaamisesta jopa niin paljon, että siitä tulee heille elämäntapa (Hare 2004). Toisaalta osaa talousrikollisista on kuvailtu naiiviksi ja epätoivoisiksi ihmisiksi, joilla on sosiaalisia ongelmia. Näihin piirteisiin ei psykopatia yhdisty. Voidaan ajatella, että talousrikolliset jakautuvat näin kahteen ryhmään ja ehdotonta vankeustuomioita suorittavissa korostuu jälkimmäinen otos. (Häkkänen-Nyholm 2009: 198 -199, 313 - 315.)

3.3.2 Talousrikollisten persoonallisuuspiirteet ja attribuutiot

Vivi Sariola on käsitellyt pro gradu-tutkielmassaan (2007) ja opinnäytetyössään (2007) talousrikollisten persoonallisuuspiirteiden ja attribuutioiden välistä yhteyttä. Attribuutiolla tarkoitetaan tapaa, jolla ihminen selittää omaa ja muiden käyttäytymistä. Sisäisessä attribuutiossa katsotaan syyn tekoon olevan henkilön valintaan tai persoonaan liittyvä. Ulkoisessa attribuutiossa teko selitetään ulkoisilla tekijöillä, kuten olosuhteilla. Oman edun attribuutiovääristymässä ihminen pyrkii selittämään omaa menestystä sisäisillä syillä esimerkiksi älykkyydellään, kun taas epäonnistumisissa vedotaan ulkoisiin tekijöihin (Ahokas ym. 2008: 62). Tutkimuksen

tavoitteena Sariolalla oli lisätä tietoa talousrikollisten persoonallisuuspiirteistä, attribuution kohdentamisesta ja syyllisyyden kokemuksista. (Sariola 2007: 10-14.)

Sariolan tutkimukseen osallistui yhteensä 33 vankia, joiden keski-ikä oli 49,18 vuotta ja 47 prosenttia ammatiltaan liikkeen harjoittajia tai yrittäjiä. Vastaajista 20 oli vankilassa ensimmäistä kertaa. Puolet vastaajista suoritti tuomiotaan avolaitoksessa, työsiirtolassa tai avo-osastolla. Vastaajien staattiset riskitekijät olivat samankaltaisia kuin muissa tutkimuksissa (ks. Laaksonen 2014, Lehti & Niemi 2006). Kyselylomakkeet koostettiin viidestä eri arviointimenetelmästä, jotka olivat: NEO-PI Revised (Costa & McCrae 1992), Gunjonsson Blame Attribution Inventory (Gudjonsson & Singh 1989), Self-report Scale-III R (Paulhus, Hemphill & Hare), Paulhus Deception Scale (Paulhus 1991) ja Barrat Impulsiveness Scale (Barrat 1994). Näillä kartoitettiin kattavasti sekä attribuutioihin että persoonallisuuteen, psykopatiaan ja impulsiivisuuteen liittyviä piirteitä. (Sariola 2007: 16-20.)

Attribuutiossa käsiteltiin sisäistä attribuutiota, ulkoista attribuutiota ja syyllisyysattribuutiot. Ulkoisen attribuution määrä oli suurempi verrattuna muihin rikollisryhmiin. Talousrikolliset kokivat vähemmän syyllisyyttä rikoksestaan ja attribuoivat tekonsa vähemmän sisäisiin tekijöihin kuin väkivalta-, seksuaali- ja omaisuusrikoksista tuomitut. He eivät selittäneet tekojaan sisäisillä syillä, kuten psyykkisillä tekijöillä ja kontrollin menetyksenä. Psykopatiamittari SRP III-R osoitti, että korkeammat pistemäärät saaneet olivat nuorempia, impulsiivisempia, neuroottisempia, epäsovinnollisempia ja epätunnollisempia kuin muut ja kokivat myös vähemmän syyllisyyttä rikoksestaan. Psykopaattiset talousrikolliset osoittautuivat neuroottisemmiksi kuin vertailuryhmän kohteet. Se voi Sariolan mukaan johtua siitä, että talousrikoksissa uhri on kaukaisempi eikä aiheuta yhtä paljon syyllisyyden tunteita kuin esimerkiksi väkivaltarikoksissa. Tämän vuoksi talousrikollisen ei tarvitse sopeutua ahdistuneisuuteen. Syyllisyysattribuutio lisääntyi, kun henkilö perusteli tekojaan sisäisillä tekijöillä. Ulkoiseen attribuutioon vetoaminen taas vähensi henkilön syyllisyyden kokemusta. (Sariola 2007: 28-31.)

3.4 Valkokaulusrikollisuus

Ulkomailla talousrikollisuutta on tutkittu white-collar crime -käsitteen alla. White-collar crime eli valkokaulusrikollisuudella tarkoitetaan eliittien tekemiä rikoksia eikä se tarkoita vain liiketoiminnan yhteydessä ilmenevää rikollisuutta. White-collar crime ei ole täten suoraan verrattavissa pohjoismaiseen näkemykseen talousrikollisuudesta. Pohjoismainen hyvinvointivaltio ja yhdysvaltalainen markkinatalous sekä kulttuuri eroavat paljon toisistaan, mikä voi vaikuttaa talousrikosten laadun ja talousrikollisten ominaispiirteiden erilaisuuteen. Valkokaulusrikollisuuteen liittyvissä tutkimuksissa on havaittu samanlaisia ilmiöitä kuin kotimaisissa julkaisuissa. White-collar crimeen syyllistyneet eroavat muista rikollisista: he ovat keskivertoa parempituloisia ja johtavassa asemassa. Joissain tutkimuksissa myös nähdään, että jo tuomion

saamisesta seuraava häpeä ja ansionmenetys ovat riittäviä rangaistuksia white-collar crimesta tuomituille (Wheeler 1982: 47). Vankeusrangaistus ja työpaikan menetys voivat lisätä valkokaulusrikollisten uusimisriskiä (Mason 2007: 34).

Talousrikollisten integroitumista ja häpeää on tutkittu Braitwhaten 1989 tekemän tutkimuksen pohjalta, joka erottelee rikoksiin kohdistuvan hyväksymisen jakautuvan kahteen tapaan: uudelleen integroivaan ja leimaavaan. Tuomittujen leimaava ja epäkunnioittava kohtelu lisää uusimisriskiä. Jos rikoksista syntyvän häpeän pystyy tiedostamaan ilman leimatuksi tulemista, empatia uhreja kohtaan lisääntyy ja vihan tunne vähenee. Leimattu ja syyllistetty ihminen taas pyrkii siirtämään häpeän tunnettaan ja jatkaa aiempaa käyttäytymismalliaan. Kun verorikoksen tehneitä verrattiin aiemman tutkimuksen tuloksiin, tultiin siihen johtopäätökseen että myös white-collar crimen ymmärtämisessä tärkeitä ovat sosiaaliset ja emotionaaliset tekijät. Vaikka veropetosten kaltaisissa rikoksissa kohteet nähdään kaukaisina, on tunteilla niissäkin yllättävän suuri merkitys. Kuntoutus vankeusaikana sai aikaan uudelleen integroivamman ja vähemmän leimaavan lopputuloksen. Kuntoutuksessa olleet raportoivat veroistaan vuosi kokemuksen jälkeen. Leimaaminen taas johti helpommin uusintarikollisuuteen. (Murphy ym. 2007: 900-913.)

James Colemanin teoksessa (1989: 201-209) valkokaulusrikollisilla ei nähdä olevan vakavia mielenterveyshäiriöitä, jotka selittäisivät rikoksiin syyllistymisen. Valkokaulusrikollisten persoonallisuudessa sen sijaan korostuu kaksi tekijää: itsekeskeisyys ja huimapäisyys. Nämä psykologiset tekijät ovat kuitenkin samanlaisia kuin muilla valkokaulustyöntekijöillä. Valkokaulusrikollisuuteen syyllistyminen johtuu kapitalismiin ja teollisuuden liittyvästä kilpailun kulttuurista, jonka vuoksi menestyjiin valikoituvat tiettyjä persoonallisuustekijöitä edustavat ihmiset ja houkutus rikoksiin nousee suuremman voiton tavoittelun myötä.

3.4.1 Itsekontrolliteoria

Kriminologit Gottfredson ja Hirschi esittivät vuonna 1990 itsekontrolliteorian teoksessa *A General Theory of Crime*. Sen mukaan rikoskäyttäytymistä selittää heikko itsekontrolli yksilön ominaisuutena, joka syntyy varhaiskasvatuksen tuotoksena. Rikoksia tekee yleensä henkilö, joka tavoittelee välitöntä tarpeentyydytystä välittämättä myöhemmistä kielteisistä seurauksista. Itsekontrolliteorian mukaan rikokset ovat spontaaneja, suunnittelemattomia eikä niissä huomioida kiinnijäämisen riskiä tai pitkän aikavälin seurauksia, minkä vuoksi sen sopivuutta valkokaulus- ja talousrikoksiin on kritisoitu. Itsekontrolliteorian perusteella pitkäjänteisesti elämään suhtautuvat ja itsekontrolliin kykenevät henkilöt valikoituvat helpommin päättäjäsemaan. Rikoksiin syyllistyvien johtajien itsekontrollin taso on alhaisempi kuin muilla samassa asemassa olevilla. Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa on havaittu, että valkokaulusrikollisilla oli usein muitakin rikosepäilyjä talousrikosten lisäksi. Korkein erikoistumisase oli

arvopaperimarkkinarikoksia tehneillä ja heistäkin kaksi kolmasosaa oli tehnyt muunlaisia rikoksia. Itsekontrolliteorian vastaus on se, että talousrikokset ovat osa yksilön taipumuksesta rikkoa yhteisön normeja. (Kivivuori 2013: 104-112.)

3.4.2 Neutralisaatioteoria

Kavaltajien tavoista selittää tekojaan julkaistiin vuonna 1953 kriminologi Donald Cressey'n tutkimus. Kavaltajat selittivät itselleen, ettei kyseessä ollut rikos vaan laina, työnantaja ansaitsi johtua rikoksen kohteeksi tai olivat pakotettuja tekemään rikoksen. Selittelyt olivat klassisen neutralisaatioteorian mukaisia: rikollisen teon kieltämistä, uhrin kokeman vahingon kieltämistä, uhrin kuvaamista moraalittomaksi ja viittauksia omaan syyntakeettomuuteen tilanteessa. Talous- ja organisaatorikolliset käyttävät samoja selittelytapoja kuin muut rikolliset:

- 1) Teko ei ole haitannut ketään tai ei ainakaan yksityishenkilöitä
- 2) Rikotut lait ovat tarpeettomia tai epäoikeudenmukaisia
- 3) Rikokset ovat välttämättömiä yrityksen menestymisen tai pystyssä pysymisen kannalta
- 4) Ovat seuranneet esimiehen käskyjä
- 5) Organisaatio on vastuussa rikoksesta
- 6) Ansaitsevat laittomasti hankitun rahan
- 7) Muiden työllistäminen on niin hyvä työ, että yhteiskunnan tulee katsoa rikoksia läpi sormien sen vuoksi

Selittelytavat yhdistivät talous- ja valkokaulusrikollisia tavanomaisia rikoksia tehneisiin henkilöihin. Organisaatio voi luoda olosuhteen, jossa vastuu on helpompi kieltää. Jo kahden henkilön ryhmän voi antaa mahdollisuuden selittää, että toinen henkilö suunnitteli, käski tai maanitteli teon tekemiseen. (Kivivuori 2013: 233-234.)

4 Rikosseuraamuslaitos ja ehdonalaisen vapauden valvonta

Rikosseuraamuslaitos on oikeusministeriön alaisuudessa toimiva viranomainen, joka vastaa tutkintavankeuden toimeenpanosta sekä yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta. Se jakautuu kolmeen täytäntöönpanoalueeseen: Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueisiin. Jokaisella alueella on oma aluekeskus. Niiden alaisuudessa toimii vankiloita ja yhdyskuntaseuraamustoimistoja. Rikosseuraamuslaitos on strategiassaan (2011-2020) määritellyt tavoitteekseen ehkäistä uusintarikollisuutta ja lisätä yhteiskunnan turvallisuutta. Laitos on sitoutunut suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeisiin arvoihin: oikeudenmukaisuuteen ja ihmisarvon kunnioittamiseen. Usko ihmisen mahdollisuuk-

siin muuttua ja kasvaa ohjaavat rikosseuraamuslaitoksessa tehtävää työtä. (Rikosseuraamus 2015.)

Yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistusten täytäntöönpano pyritään toteuttamaan siten, että lisätään tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan ja yhteiskuntaan sijoittumista sekä edistetään heidän elämänhallintaansa. Laitoksen tehtävänä on ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen nuorten rikosentekijöiden valvonta, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun, vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpano, ehdonalaan vapautteen päästettyjen valvonta sekä tutkintavankeuden toimeenpano ja muu rangaistusten täytäntöönpano sen mukaan kuin niistä erikseen säädetään (Laki rikosseuraamuslaitoksesta luku 1). Yhdyskuntaseuraamukset eli yhdyskuntapalvelu, ehdonalaan rangaistujen nuoren valvonta, nuorisorangaistus ja ehdonalaan vapauden valvonta toimeenpannaan yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Valvontarangaistus sijoittuu ankaruudeltaan ehdottoman vankeuden ja yhdyskuntapalvelun väliin. Sen toimeenpanosta vastaa Rikosseuraamuslaitos yhdessä ulosoton kanssa. (Rikosseuraamus 2015.)

Suomessa on yhteensä 15 yhdyskuntaseuraamustoimistoa, joissa ehdonalaan vapauden asiakkaita oli vuonna 2014 noin 1055. Vuonna 2014 ehdonalaan vapauden valvontaan oli vapautunut yhteensä 710 vankia. Näistä vangeista 210 olivat omaisuusrikoksista tuomittuja. Suuntaantavasti päärikosnimikkeinä 21:llä heistä oli törkeä veropetos tai veropetos, kymmenellä törkeä kirjanpitorikos tai kirjanpitorikos, kolmella törkeä velallisen epärehellisyys, kahdella törkeä rahanpesu ja neljällä törkeä kavallus. Päärikosnimikkeiden kirjaamiseen ei ole yksityiskohtaisia ohjeistuksia, joten päärikoksen arvioiminen jää kirjaajan varaan. (Tyyne-tuki 2015.)

4.1 Ehdonalaan vapauden valvonta

Kun talousrikollinen vapautuu vankilasta, häntä sitoo ehdonalaan vapauden valvontaan koskevat lait ja säädökset. Ehdonalaan vapauttaminen tarkoittaa sitä, että ehdottomaan vankeuteen tuomittu päästetään suorittamaan rangaistuksen loppuosa vapaudessa. Vankeusrangaistustaan ensimmäistä kertaa suorittava vanki päästetään vapautteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan puolet. Myös monikertainen vanki pääsee vapautteen puolivälissä, mikäli ei ole suorittanut rangaistusta vankilassa viimeisen kolmen vuoden aikana. Alle 21-vuotiaana rikoksen tehneet ensikertalaiset vapautuvat jo yhden kolmasosan suorittamisajan jälkeen. Tuomioistuimien voi määrätä rangaistusajan suoritettavaksi kokonaan vankilassa, jos henkilö on tuomittu törkeästä rikoksesta vähintään kolmen vuoden vankeusrangaistukseen, on törkeän rikoksen uusija tai erittäin vaarallisen toisen hengelle, vapaudelle tai terveydelle pidetty. Tällöinkin koko rangaistusaika suorittamaan määrätty päästetään ehdonalaan vapautteen, kun rangaistuksesta on suoritettu viisi kuudesosaa, ellei tätä pidetä erittäin vaarallisenä. Van-

gin päästessä ehdonlaiseen vapauteen alkaa koeaika, joka on vankilassa suorittamatta jääneen osan, jäännösrangaistuksen, pituinen. Koeaika on enimmäispituudeltaan kolme vuotta. Tällöin tuomioistuin voi määrätä jäännösrangaistuksen pantavan täytäntöön kokonaan tai osaksi, jos tuomittu syyllistyy uuteen samankaltaiseen rikokseen. (Kangaspunta 2014:1-2.)

Ehdonlaiseen vapauteen pääsevä vanki asetetaan vankilan johtajan päätöksellä valvontaan, jos koeaika on pidempi kuin yksi vuosi, rikos on tehty alle 21-vuotiaana, vanki sitä itse pyytää tai on sitoutunut noudattamaan valvotussa koevapaudessa lääkehoitoa tai muuta siihen liitettyä hoitoa tai ehtoja. Viimeinen kohta koskee vain seksuaalirikoksista tuomittuja. Valvontaan voidaan jättää asettamatta, jos vanki odotettavasti poistetaan maasta, hänellä on vakava sairaus tai valvonta on muun erityisen syyn vuoksi tarpeetonta. Valvontaan asettaminen on perusteltua jättää tekemättä myös silloin, kun vanki aikoo uskottavasti muuttaa ulkomaille asumaan vapauteen päästyään tai kun jäännösrangaistus on hyvin lyhyt. (EvL 4 §, Kangaspunta 2014:4.)

Valvonnan yleinen tavoite on lisätä yhteiskunnan ja kansalaisten turvallisuutta. Tähän pyritään parantamalla valvottavan sosiaalista asemaa sekä estämällä häntä tekemästä uusia rikoksia vaikuttamalla valvottavan rikolliseen käyttäytymiseen liittyviin asenteisiin ja tekijöihin. Motivointi keskusteluihin on osa valvojan työtä. Valvonnan keskeinen sisältö koostuu säännöllisistä valvontatapaamisista, joissa käsitellään rikollisuuteen vaikuttavien tekijöiden lisäksi valvottavan työ-, asumis-, koulutus- ja taloudellista tilannetta sekä muita elämän olosuhteita. Tapaamisilla voidaan tehdä suunnitelmia olosuhteiden parantamiseksi ja ne voidaan toteuttaa yhdessä muiden viranomaisten ja palveluorganisaatioiden kanssa. Valvontatapaamisia ja valvontaan kuuluvia ohjelmia ja tehtäviä saa olla enintään 12 tuntia kuukaudessa. Eriytyisen tuen tarpeessa olevilla enintään 30 tuntia. Ohjelmien ja tehtävien on syytä olla Rikosseuraamuslaitoksen hyväksymiä ja vapaamuotoisten teemakeskustelujen tulee olla tavoitteellisia sekä muutokseen motivoivia. Säännöllisillä tapaamisilla käsitellään valvottavan rikoksiin vaikuttavia tekijöitä ja tuetaan sosiaalista selviytymistä yksilökeskusteluilla, verkostotapaamisilla, palveluohjauksella ja ohjelmatyöllä. (Lehtinen 2014: 233). Oman työkokemukseni perusteella valvontatapaamisia järjestetään pääsääntöisesti vähimmäismäärän mukaisesti: ensimmäisen kolmen kuukauden ajan kaksi kertaa kuussa ja tämän jälkeen kerran kuukaudessa, ellei valvottava itse ole halukas tiiviimpään työskentelyyn. (Täytäntöönpano-ohje 2010: 1.)

4.2 Suunnitelmat

Ehdonalaisen vapauden valvontaan määrätyle vankille laaditaan kolme toisiinsa limittyvää suunnitelmaa: rangaistusajan suunnitelma, sen osana vapauttamissuunnitelma ja valvontasuunnitelma. Niistä on säädetty vankeuslaissa. Vastuu rangaistusajan suunnitelmasta on arviointikeskuksella ja vankilat vastaavat suunnitelmien täytäntöönpanosta ja vapauttamissuunni-

telmien laatimisesta. Valvontasuunnitelman tekee yhdyskuntaseuraamustoimisto. (VL 4: 6-7 §.)

Rangaistusajan suunnitelmassa määritellään vangin sijoittaminen, toiminta vankeusaikana, valvottu koevapaus ja ehdonalainen vapauttaminen sekä poistumisluvat. Se valmistellaan yhdessä vangin kanssa. Vangin suostumuksella rangaistusajan suunnitelmassa voidaan tehdä yhteistyötä hänen asuin- tai kotikuntansa viranomaisten, muiden viranomaisten sekä yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen kanssa. Muut henkilöt voivat olla vangin omaisia, muita läheisiä tai valvojan avuksi määrättävä henkilö. (Kangaspunta 2014: 6.)

Vapauttamissuunnitelma laaditaan hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapautumista. Siinä arvioidaan vangin palvelujen tarpeet ja edellytykset selviytyä vapaudessa. Suunnitelmaa valmisteltaessa selvitetään eri tekijöitä, jotka tukevat vapautuvan vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Tällöin arvioidaan erityisesti vangin asumiseen, toimeentuloon, työhön tai koulutukseen, työkykyyn, terveydenhuoltoon, sosiaalisiin suhteisiin sekä päihdehuoltoon tai muuhun psykososiaaliseen kuntoutukseen liittyviä tarpeita. Jos vanki vapautuu valvontaan, laaditaan suunnitelma yhdessä yhdyskuntaseuraamustoimiston kanssa. (Kangaspunta 2014: 7.)

Yhdyskuntaseuraamustoimiston on ennen valvontaan asetetun vangin vapauttamista laadittava hänen kanssaan valvontasuunnitelma, joka perustuu vankilassa laadittuun rangaistusajan suunnitelmaan. Valvontasuunnitelmassa tulee ilmetä valvonnan tarkempi sisältö. Se laaditaan yksilöllisesti valvottavan tarpeiden mukaan, jotta se voidaan ottaa käyttöön heti valvonnan alkaessa. Valvontasuunnitelmaa tehdessä tulee tarpeen mukaan tehdä yhteistyötä arviointikeskuksen, sijoitusvankilan, vangin koti- tai asuinkunnan sekä muiden viranomaisten, yksityisten yhteisöjen tai vangin läheisten ja omaisten kanssa. Valvontasuunnitelmasta annetaan jäljennös valvottavalle ja allekirjoituksellaan valvottava vahvistaa saaneensa suunnitelman tiedoksi. (Täytäntöönpano-ohje 2010: 6.)

Valvottavan velvollisuus on osallistua valvontasuunnitelman laatimiseen ja pidettävä yhteyttä valvojaan valvontasuunnitelmassa yksilöidyllä tavalla. Valvottavan tulee myös antaa valvojalle tiedot työstä, asumisesta, koulutuksesta, opiskelusta, taloudellisesta tilanteesta sekä muut vastaavat olosuhteitaan koskevat, valvonnan kannalta tarpeelliset tiedot. Valvottavan tulee kertoa valvojalle tarpeelliset yhteystietonsa. Valvontatapaamisiin ei saa tulla alkoholin tai muun päihteen vaikutuksen alaisena (evL 6 §). Mikäli valvottava rikkoo velvollisuuksiaan voi siitä seurata kirjallinen varoitus, nouto valvontatapaamiseen tai asiasta voidaan ilmoittaa syyttäjälle, minkä jälkeen tuomioistuin voi määrätä jäännösrangaistusta täytäntöön pantavaksi vähintään neljä ja enintään neljätoista päivää. (Kangaspunta 2014: 24-27.)

Valvojan tehtävänä on huolehtia valvontasuunnitelman käytännöntoteuttamisesta pitämällä yhteyttä valvottavaan tai apuvalvojaan, jos sellainen on määrätty. Valvontatapaamisten sisältö tulee suunnitella ennalta ja tapaamisen tulee edistää valvonnan tavoitteiden saavuttamista. Valvojan tulee perehtyä valvottavan olosuhteisiin ja hankittava tarpeellista tietoa siitä, myös muilta kuin valvottavalta. Valvojan tulee kohdella valvottavaa asianmukaisesti ja pyrittävä luomaan luottamuksellinen vuorovaikutussuhde. Valvonnan suunnitellut ja toteutuneet tapahtumat tulee kirjata Tyyne -järjestelmään. Valvontatapaamisten tulee toteutua ennalta määrättyinä ajankohtina. (Kangaspunta 2014: 17.)

5 Rikosseuraamuslaitoksen sosiaalityö ja uusimisriskiin vaikuttaminen

Uusintarikollisuuteen vaikuttaminen on ollut keskeinen tavoite 1990-luvun lopulta lähtien. Uusintarikollisuuteen vaikuttamisella tarkoitetaan toimenpiteitä, jotka seuraamusjärjestelmä kohdistaa rikoksen tekijöihin ja vähentävät henkilön riskiä rikolliseen käyttäytymiseen (Rikosseuraamus). Menetelmällisyys nähdään yhdyskuntaseuraamustyössä laajasti eri osa-alueita sisältävänä. Työ on kokonaisvaltainen prosessi, jossa yhdistyvät sosiaalityölle tyypilliset menetelmät, palveluohjaus ja verkostotyö, ohjelmatoiminta ja juridis-hallinnollinen työskentely. Juridis-hallinnollisesti täytäntöönpanoon liittyvät rangaistuksen suorittamiseen liittyvät velvoitteet, selkeät säännöt ja yhdenmukainen kontrolli. Menetelmälliseen työskentelyyn kuuluu vuorovaikutustaito ja työskentelyn muuttaminen tarpeen vaatiessa asiakkaan elämäntilanteen ja eri muutosvaiheiden mukaan. Yhdyskuntaseuraamustyö alkaa tilanteen kartoituksesta, etenee toiminnan kohdentamiseen, sisältöön ja toimintatapoja koskeviin valintoihin, suunnitelmalliseen työskentelyn seurantaan ja päättyy lopulta toiminnon evaluointiin. Asiakkaan tukeminen ja motivointi löytämään itsessään muutoksen mahdollistavia voimavaroja on tärkeää yhdyskuntaseuraamustyössä. Tällöin tarvitaan sosiaalityössä tyypillisiä neuvottelutaitoja ja kykyä motivoida asiakas muutosprosessiin. (Kriminaalihuoltolaitos 2006: 20, 22.)

Tässä osiossa kuvataan lyhyesti rikosseuraamusalan sosiaalityön menetelmiä ja suuntauksia, jotka ovat taustalla jokapäiväisessä ehdonalaisen vapauden asiakastyössä. Näitä menetelmiä voidaan mahdollisesti käyttää myös talousrikollisten kanssa työskenneltäessä. Kolmen yleisimmän menetelmän What works? -suuntauksen, desistanssitutkimuksen ja GLM -näkökulman voidaan katsoa täydentävän toisiaan ja parantavan asiakkuuden kokonaishallintaa, jossa työskentely sovitetaan yksilölliseen tilanteeseen ja muutoksen vaiheeseen (Lavikkala: 107, 133). Tämän lisäksi kerron Motivoivasta keskustelusta ja rikoskeskusteluista työmenetelmänä sekä Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatoiminnasta.

5.1 What works?

Rikosseuraamusalalla alettiin siirtyä 2000-luvun alkupuolella nothing works -ajattelusta what works -ajatteluun. What works perustuu kognitiivis-behavioraaliseen eli käyttäytymistieteelliseen psykologiaan, koska tutkimuksissa siihen perustavilla ohjelmilla on saatu vähennettyä osallistuneiden uusintariskiä. What works?:n kognitiivinen näkökulma jäsentyy RNR (risk, need, responsivity) -mallin kautta. Riskin periaatteella tarkoitetaan sitä, että vaikuttavassa kuntoutusohjelmassa tulee määritellä ensin uusimisriski, jonka jälkeen sovitetaan toiminnan taso riskitason mukaan. Intensiivinen kuntoutus tulee ohjata henkilöille, joilla on korkea uusimisriski. Muutoin ohjelmat saattavat jopa lisätä rikoksiin syyllistymistä. Tarveperiaatteessa taas nähdään, että rikoksen tekijöillä on kahdenlaisia tarpeita: kriminogeenisiä ja ei-kriminogeenisiä. Kriminogeeniset tarpeet ovat niitä tekijöitä, jotka lisäävät henkilöiden uusimisriskiä. Näitä ovat esimerkiksi rikosmyönteiset asenteet, päihdeongelma, rikollinen ystäväpiiri, puutteelliset ongelmaratkaisutaidot, epäsosiaalinen persoonallisuus ja ongelmat vihan hallinnassa. Vastaanottavuuden periaatteella tarkoitetaan sitä, että kognitiivis - behavioraalinen kuntoutus on muita hoitomuotoja tehokkaampaa, muttei väärinkohdennettuna vähennä rikoksen uusimisriskiä. Rikoksentekijöiden persoonallisuuspiirteet voivat vaikuttaa kuntoutusmuodon sopivuuteen. Rikoksentekijöitä tulee arvioida tapauskohtaisesti käyttäen ammatillisen harkinnan periaatetta. Kuntoutusohjelmat tulee toteuttaa johdonmukaisesti ennalta määriteltyjen periaatteiden mukaisesti ja työntekijöiden täytyy olla asialle omistautuneita. What works -suuntauksessa painotetaan asiakkuuden kokonaishallintaa. (Lavikkala 2011: 94-101, Bonta 2004: 52-56.)

5.2 Desistanssi

Desistanssia eli rikollisuudesta irrottautumista on tutkittu jo parinkymmenen vuoden ajan. Desistanssi on määritelty tapahtumana, äkillisenä rikollisuudesta irrottautumisena. Toisaalta desistanssi on nähty ajanjaksona, jossa tekijä lopettaa rikosten tekemisen ja pidättäytyy tekemästä niitä jatkossa. Lyhyen ajan rikoksettomuutta kutsutaan primaariksi desistanssiksi. Sekundaarissa desistanssissa taas tekijä rakentaa itselleen uutta rikoksetonta identiteettiä. Desistanssi on prosessi, jossa pidättäydytään rikosten tekemisestä. (Kempainen 2011: 160.)

Healyn (2010) mukaan desistanssi alkaa negatiivisesta tai positiivisesta tapahtumasta, joka antaa rationaalisen syyn luopua rikollisuudesta. Primaarissa desistanssissa onnistumiseen vaikuttavat eniten sosiaaliset sidokset, rikosten kumulatiivisten haittavaikutuksien hahmottaminen ja ulkopuolinen väliintulo. Vanhoilla henkilöillä primaarissa vaiheessa vaikuttivat eniten sosiaaliset suhteet, kun taas nuorilla henkilöillä oli merkityksellisintä haittavaikutusten, kuten kovenevien rangaistusten, punninta. Sosiaaliset suhteet olivat tärkeitä kaikilla etenkin primaarivaiheesta sekundaarivaiheeseen siirryttäessä. Rikollisuudesta irrottautumista kyse vai-

heittäisestä siirtymästä, joka on dynaaminen prosessi sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutuksesta. Desistanssitutkimuksen myötä on nähty paremmin sosiaalisen tilanteen merkitys rikollisuudesta irrottautumisesta. (Viikki-Ripatti 2011: 199-200.)

5.3 Good Lives Model

Desistanssin lisäksi rikosseuraamusalalla puhutaan positiivisesta kriminologiasta, jossa keskeisenä teoriana on Good Lives Model "Hyvän elämän malli". Ajattelu on sosiaalityön tavoin voimavarakeskeistä ja tulevaisuuteen suuntaavaa. GLM -mallissa pyritään lisäämään yksilön kapasiteettia elää mielekästä elämää ja rakentaa hyvää elämää ilman rikoksiin syyllistymistä. Good Lives Modelissa nähdään, että ihminen tavoittelee inhimillisiä tarpeitaan taitojen ja kykyjen puutteen vuoksi haitallisilla keinoin. GLM: n mukaan jokaisella ihmisellä on samat ensisijaiset tarpeet, joita ovat muun muassa luovuus, liittyminen ja mielenrauha. Niitä tavoitellaan toissijaisilla keinoin, jotka voivat esiintyä haitallisesti rikollisena toimintana. GLM -mallissa uskotaan, että positiivisella ja tulevaisuuteen suuntaavalla lähestymistavalla henkilö voi saada motivaatiota tavoitella tarpeitaan laillisilla keinoin. Keskittyminen hyviin asioihin ja tavoitteisiin vähentää henkilön kriminogeenisiä tekijöitä. (Ward & Maruna 2007: 106-111.)

5.4 Motivoiva keskustelu

Motivoiva keskustelu on kansainvälinen riippuvuusongelmiin kehitetty menetelmä, jota on käytetty laajasti kuntouttavassa työssä muun muassa rikosseuraamusalalla. Motivoivassa keskustelussa pyritään luomaan avoin ja luotettava ilmapiiri. Työntekijän tulee olla empaattinen ja tukea asiakkaan itseluottamusta. Menetelmänä käytetään avoimia kysymyksiä, heijastavaa kuuntelua eli reflektointia, vahvistamista, yhteenvetoja ja muutospuheen houkuttelua. Keskeistä on ristiriidan eli ambivaliessin kanssa työskentely. Tarkalla kuuntelulla taitava työntekijä löytää asiakkaan muutospuheen ja vahvistaa sitä. Muutosvastarinnan työntekijä ottaa tyyneesti. Hän voi myötäillä ja heijastaa sitä. Heijastuksessa ja yhteenvedoissa työntekijä voi nostaa esiin asiakkaan ristiriidan molemmat puolet, muutoksen hyödyt ja haitat. Tämä on tärkeää myös rikoskeskusteluissa, joissa pyritään löytämään asiakkaan kognitiivisia ajatusväärityksiä ja herättämään niissä ristiriitaa. Kaikkia edellä mainittuja keinoja käytetään ambivaliessin työstämisessä. Motivoivan keskustelun keskeinen tavoite on löytää asiakkaan muutosmotivaatio. Sitä voidaan soveltaa yleisesti erilaisiin ongelmiin. Rikosseuraamuslaitoksessa pyritään siihen, että jokainen asiakastyötä tekevä olisi käynyt Motivoivan keskustelun täydennyskoulutuksen. Se on pohja muun ohjelmatyön koulutukselle. (Rollnick, S. ym. 2013: 16 -35, 160 -165.)

5.5 Rikoskeskustelut ja ohjelmatyö

Rikoskeskustelut ovat osa ehdonalaisten vapauden valvontaa. Nuorisorangaistuksen ohjeistuksessa rikoskeskustelut määritellään keskusteluiksi, jossa selvitetään nuoren ja läheisen suhtautumista rikoksiin, punnitaan seurauksia ja haetaan vaihtoehtoja. Lisäksi pohditaan päihteiden käytön yhteyttä rikoksiin. Rikoskeskusteluissa käsitellään laajemmin ongelmatilanteita, opetellaan niiden ratkaisuja ja mielipiteen ilmaisua loukkaamatta muita. Käytännössä rikoskeskustelut ovat ehdonalaisten vapaudessa valvonnassa samanlaisia, mutta keskusteluihin liitetään myös vankeusaika ja sitä edeltäneet tapahtumat. (Kriminaalihuoltolaitos 2005: 81.)

Rikosseuraamuslaitoksessa hyödynnetään monenlaista ohjelmatoimintaa vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Yleisohjelmilla pyritään vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen. Yleisohjelmien avulla asiakkaat tai vangit voivat arvioida toimintansa vaikutuksia eri näkökulmista eivätkä ne ole suunnattu tietyille rikostyypille. Rikosperusteiset ohjelmat ovat suunnattu tiettyyn rikokseen syyllistyneille, esimerkiksi väkivalta- ja seksuaalirikollisille, ja niissä keskitytään tiettyyn kriminogeeniseen tekijään. Päihdekuntoutukseen liittyvät ryhmämuotoiset ohjelmat ovat monimuotoisesti osana päihdeongelmaisten vankien kuntoutusta. Niitä ja rikosperusteisia ohjelmia käytetään yleisimmin rikosseuraamusalalla. Talousrikosperusteista ohjelmaa ei ole. Tällöin talousrikollisille jäävät vaihtoehtoisiksi yleisohjelmat, kuten Viisi Keskustelua Muutoksesta, jossa tavoitteena on edistää asiakkaan päätöksen tekoa muutokseen liittyen strukturoitujen keskustelujen avulla. (Rikosseuraamus 2015.)

6 Tutkimusasetelma

Tässä luvussa kerron ensin opinnäytetyöni tutkimustehtävästä ja tavoitteista. Tämän jälkeen kuvaan tarkasti tutkimuksen toteutusta, kohderyhmän valintaa ja analyysin tekoa. Kappaleen lopussa pohdin opinnäytetyön eettisyyttä ja luotettavuutta.

6.1 Tutkimustehtävä ja tavoitteet

Tutkimusongelman sijaan kvalitatiivisessa tutkimuksessa voidaan käyttää sanaa tutkimustehtävä, koska ongelma voi muuttua tutkimuksen edetessä (Hirsjärvi, ym. 2009: 126). Tämän opinnäytetyön tutkimustehtävänä on selvittää, mitkä ovat talousrikollisten ominaispiirteet ja kriminogeeniset tekijät sekä saada tietoa siitä, millaista on työskennellä talousrikollisten kanssa. Tavoitteena on näiden tietojen pohjalta tunnistaa mahdolliset ongelmakohdat talousrikollisten kanssa tehtävässä asiakastyössä ja luoda sen pohjalta kehittämisehdotus rikosseuraamusalalle.

Tutkimuskysymykset ovat:

Mitkä ovat talousrikollisten ominaispiirteet ja kriminogeeniset tekijät?

Millaista on työskennellä talousrikollisen kanssa?

Miten talousrikollisten kanssa työskentelyä tulisi kehittää ehdonalaisen vapauden valvonnassa?

Tutkimus on rajattu käsittelemään ehdonalaisen vapauden valvontaa. Tutkimuksessa on huomioitu sekä ehdonalaisvalvojien että talousrikollisten näkökulmat. Opinnäytetyön tuloksista voivat hyötyä talousrikollisten kanssa asiakastyötä tekevät ja rikosseuraamusalan kehittämisestä vastaavat henkilöt.

6.2 Tutkimuksen toteutus

Opinnäytetyöni ideointi lähti halustani tutkia jotain uutta. Osallistuin opinnäytetyöprosessin aloittamista varten ”Opparistartti” -tilaisuuteen syksyllä 2012. Pohdin aihetta pitkään ja vuotta myöhemmin, syksyllä 2013, sain viimein idean talousrikollisten tutkimisesta. Olin osallistunut edellisenä keväänä työharjoittelussani Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimistossa eri yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden tapaamisiin ja huomannut talousrikollisissa olevan omia ominaispiirteitä. Samoin kesätyössäni vanginvartijana sain käsityksen siitä, että talousrikolliset eroavat muista vangeista. Aloin kartoittamaan talousrikollisiin ja talousrikollisuuteen liittyvää tietoa lokakuussa 2013. Jo suunnitelmavaiheessa kävi ilmi, että talousrikollisiin liittyvää teoretietoa on rajallisesti saatavilla. Onnekseni lokakuussa 2013 ilmestyneessä Haastelehdessä oli teemana talousrikollisuus. Sitä kautta sain tietooni Toni Laaksosen tutkimuksen talousrikollisten uusimisriskistä. Myöhemmin otin yhteyttä Laaksoseen, joka antoi käyttööni tutkimusraportin sekä ulkomaisia artikkeleita aiheesta. Loin opinnäytetyösuunnitelmani rungon, joka jakautui talousrikollisuuteen, uusimisriskiä käsitteleviin tutkimuksiin, rangaistusjärjestelmään sekä Rikosseuraamuslaitoksen sosiaalityöhön. Esitin suunnitelmani seminaarissa marraskuussa 2013, minkä jälkeen anoin tutkimuslupaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköltä vankien haastatteluita varten. Sain myönteisen tutkimusluvan tammikuussa 2014, jolloin pystyin aloittamaan opinnäytetyöprosessini.

Rajasin koevapausteeman pois tutkimuskysymyksistäni selkeyttääkseni opinnäytetyöni teemaa. Haastatteluissa kävi ilmi, etteivät rikosseuraamustyöntekijät ole kaikkien koevapaudessa olevien kanssa yhteistyössä, vaan päävastuu on vankiloilla ja tukipartioilla. Tällöin haastattelut olisi ollut parempi kohdentaa koevapaudesta vastaaville työntekijöille. Ehdonalaisen vapauden valvonnassa yksilötyöskentelyn sisältöön kuuluvat keskustelut valvojan kanssa. Muissa yhdyskuntaseuraamuksissa, kuten yhdyskuntapalvelun toimeenpanossa, talousrikolliset eivät tapaa valvojaansa yhtä tiivisti ja menetelmällinen työskentely voi jäädä vähäiseksi. Hyvässä elämäntilanteessa olevilla ihmisillä ei todennäköisesti ole tarvetta työntekijän järjestämälle

toiminta suoriutumisen parantamiseksi - jaksolle tai ohjelmatoiminnalle osana yhdyskuntapalvelun toimeenpanoa. Yhdyskuntapalvelu ja valvontarangaistus ovat ehdonalaisen vapauden valvontaa lyhytkestoisempia, jolloin asiakkaan ja työntekijän yhteistyö jää väistämättä vähäisemmäksi.

Opinnäytetyö on kvalitatiivinen tapaustutkimus. Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa suositetaan ihmistä tiedon keruun instrumenttina; tutkija luottaa omiin havaintoihinsa ja keskusteluihin tutkittaviensa kanssa kuin mittausvälineillä hankittuun tietoon (Hirsjärvi ym. 2007: 155). Laadullisilla metodeilla tutkittavan ääni ja näkökulmat pääsevät esille. Kvalitatiiviselle tutkimukselle on ominaista hypoteesittomuus. Induktiivisella analyysillä tutkija pyrkii paljastamaan odottamattomia seikkoja. Tutkijalla ei ole ennako-olettamuksia tutkittavasta ja tutkimuksen kohteesta. Laadullisessa analyysissä tutkija oppii tutkimuksen kuluessa. Tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedonhankintaa, jossa aineisto kootaan luonnollisissa tilanteissa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijalla on mahdollisuus joustaa ja suunnitella enemmän kuin tilastollisessa tutkimuksessa. Aineisto perustuu harkinnanvaraiseen näyttöeseen, jossa pientä määrää tapauksia verrataan teoreettiseen perustukseen. (Eskola ym. 2005: 17-21.)

Tapaustutkimus on tutkimusstrategia, jossa tarkoituksena on tutkia syvällisesti yhtä tai muutamaa kohdetta tai ilmiökokonaisuutta. Usein tapaus, tässä tutkimuksessa ehdonalaisen vapauden valvonnassa olevat talousrikolliset, ymmärretään omaksi kokonaisuudekseen ja siitä pyritään tuottamaan yksityiskohtaista ja intensiivistä tietoa. Tapaustutkimuksella pyritään ymmärtämään ja tulkitsemaan yksittäisiä tapauksia erityisessä kontekstissa. Sillä haetaan tietoa ilmiöön liittyvästä toiminnan dynamiikasta, prosesseista ja sisäistä lainalaisuuksista, jolloin tutkimuksen tuloksilla voi olla laajempaa sosiokulttuurista merkitystä ja siten jonkinlaista siirrettävyyttä tai yleistettävyyttä. (Jyväskylän yliopisto 2015.)

Haastattelumenetelmänä käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua. Puolistrukturoidulla haastattelulla tarkoitetaan sellaista haastattelua, jonka kysymyksiin ei ole valmista vastausta vaan henkilön tulee vastata niihin omin sanoin (Eskola, ym. 2005: 86). Käytin haastatteluissani pääasiassa avoimia "mitä, miksi"-alkuisia kysymyksiä, joihin henkilö ei pysty vastaamaan yhdellä sanalla. Teemahaastattelu antaa myös mahdollisuuden muokata kysymysten järjestystä ja tarkentaa niitä eikä haastateltavan ajatuksen virtaa tarvitse katkaista, jos hän eksyy kysymyksen aiheesta (Hirsjärvi & Hurme 2009: 36). Haastatteluvaiheessa pyrin selvittämään ehdonalaisen vapauden valvonnassa ja koevapaudessa oleviin talousrikollisiin liittyviä asioita. Työntekijät käyttivät puheessaan välillä sanoja "hyvä suorittaja", millä he viittasivat yhdyskuntapalvelussa oleviin talousrikollisiin. Poistin nämä kohdat litteroidusta materiaalista tutkimuksen analyysivaiheessa.

Talousrikollisten haastatteluiden tavoite oli kvalitatiivisin keinoin syventää aiempaa teorian tietoa, johon perehdyin jo suunnitelmaa laatiessani. Talousrikoksista tuomituille suunnatuilla kysymyksillä pyrin löytämään mahdollisia dynaamisia uusimisriskiä kohottavia tekijöitä. Esimerkiksi ”Mitä seurauksia teostasi on ollut uhrille/uhreille?” ”Jatkaisitko toimintaa, mikäli et olisi jäänyt kiinni?”. Vältin myös käyttämästä kysymyksen asettelua, joka aiheuttaisi haastateltavassa välitöntä vastarintaa esimerkiksi suosimalla tuomio- ja tekosanoja rikossanan sijaan. Tutkimussuunnitelmani mukaisesti työntekijöiden haastattelut olivat laajempia, sillä niiden pohjalta pyrin muodostamaan rikosseuraamusalaan kohdistuvan kehittämisehdotukseni. Kysymykset olivat spesifisti talousrikollisiin liittyviä, sillä laajemmat kysymykset valvontatyöstä eivät olisi olleet tutkimuskysymysteni mukaisia. Haastatteluiden tavoitteena oli tuoda ilmi työntekijöiden näkemys talousrikollisista, mitä työmetodeita he kyseisen ryhmän kanssa käyttävät ja mahdolliset ongelmakohdat talousrikollisten kanssa työskennellessä. Lisäksi kysyin työntekijöiden mielipiteitä työn sisällön kehittämiseksi.

6.3 Kohderyhmä

Marraskuussa 2013 pidetyssä opinnäytetyön suunnitelmaseminaarissa asetin tavoitteekseni haastatella kolmea talousrikosvankia ja neljää rikosseuraamustyöntekijää. Rikosseuraamustyöntekijät löytyivät haastatteluun vaivattomasti Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimistosta, sillä olin ollut siellä vuotta aiemmin työharjoittelussa ennen opinnäytetyöprosessin aloittamista. Otin yhteyttä myös Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimistoon, mutta en saanut sieltä yhtään vapaaehtoista haastatteluun. Haastatelluilla rikosseuraamustyöntekijöistä kolmella oli työkokemusta kuudesta yhdeksään vuotta. Yksi haastatelluista oli tuoreempi kasvo rikosseuraamusalalla: hän oli työskennellyt kesälomasijaisena kolmen kuukauden ajan ja jatkanut tämän jälkeen osa-aikaisessa virassa. Kaikilla haastatelluilla oli kokemusta useiden talousrikollisten kanssa työskentelystä ja he vastasivat taustoiltaan tutkimussuunnitelmassani asetettuja kriteereitä. Kiinnostuneita haastateltavaksi oli lopulta enemmän kuin pystyin ottamaan vastaan.

Vankeusvankien tavoittaminen taas osoittautui haastavaksi. Otin yhteyttä eri laitosten työntekijöihin, mutta en saanut vastausta tiedusteluihini. Sain lopulta haastatteluuni kaksi vankia suljetusta laitoksesta huhtikuussa 2014. Haastateltavien rekrytointi tapahtui osastolle laitetun ilmoituksen avulla. He edustivat talousrikollisten monimuotoisempaa rikoksentehtyjätyyppiä, mikä ei ollut ensisijainen tavoitteeni (ks. Laaksonen 2014). Aloitin työt Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimiston Espoon toimipaikassa kesäkuussa 2014. Päätin haastatella alkuperäisestä suunnitelmastani poiketen kahta ehdonalaisen vapauden valvontaan vapautunutta talousrikollista kolmannen vankeusvankin sijaan, sillä se vastasi tutkimuskysymykseeni paremmin ja haastateltavien löytäminen työyhteisön avustuksella oli helpompaa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelma muotoutuu tutkimuksen edetessä, jolloin tutkimus toteutetaan

joustavasti ja suunnitelmia muutetaan olosuhteiden mukaisesti (Hirsjärvi ym. 2007: 155). Ehdonalaisessa vapaudessa olleet haastateltavat eivät olleet syllistyneet muihin kuin talousrikkisiin elämänsä aikana. EAV -asiakkaiden ja vankeusvankien näkemykset täydensivät hyvin toisiaan. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö antoi myönteisen päätöksen tutkimsluvan täydentämiseen. Kaikkiaan haastattelut toteutettiin helmikuun 2014 ja tammikuun 2015 välisenä aikana. Haastattelupaikkoina käytettiin vankilan ohjelmatyöhuonetta ja yhdyskuntaseuraamustoimistojen tiloja.

6.4 Aineiston analyysi

Nauhoitin haastattelut omalla kasettinauhurillani, jolloin aineiston käsittely oli helpompaa. Litteroidessa haastattelut kirjoitetaan sanasta sanaan. Poistin litterointivaiheessa tekstistä puhekieliset täytesanat, kuten ”niinku” ja ”silleen”, parantaakseni tekstin ymmärrettävyyttä. Sanojen poistaminen ei muuttanut asian merkitystä. Kasettinauhurin vanhanaikaisuus aiheutti minulle ongelmia, sillä kaikesta nauhoitetusta materiaalista ei saanut selvää. Ratkaisuksi kuuntelin nauhoja stereoideni avulla ja sain näin litteroitua lähes kaiken puheen. Koodasin haastattelut seuraavasti: työntekijät satunnaisessa järjestyksessä T1-T4, vankeusvangit V1 ja V2 sekä ehdonalaisen vapauden valvonnassa olleet EAV1 ja EAV2. Vankeusvangit ja valvottavat erottelin toisistaan sen vuoksi, että yhden kysymyksen muotoa täytyi vaihtaa eri tuomiovaiheiden takia. Se helpotti myös analysointivaihetta, jossa on tärkeää ottaa tasapuolisesti huomioon eri haastateltavien näkökulmat teemoihin. Haastatteluiden kesto vaihteli 19 ja 38 minuutin välillä. Litteroitua aineistoa tuli yhteensä 29 A4-koon sivua fontilla Trebuchet MS 10.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusote on induktiivinen, jolloin yksityisistä havainnoista päädytään yleisiin merkityksiin. Tutkimusprosessissa tutkija lähtee liikkeelle empiirisistä havainnoista, tässä tutkimuksessa litteroiduista haastatteluista. Tämän jälkeen havaintomateriaalia tutkitaan lähilukuisesti ja siitä nostetaan analyysin ja muistiinpanojen keinoin merkittäviä teemoja. Teemat koodataan ja luokitellaan yleisimmiksi kategorioiksi. Tämä edellyttää aineiston perinpohjaista tuntemista. Luin litteroidut haastattelut läpi huolellisesti useaan kertaan ennen analysointia. Jokaisella kerralla huomasin uusia yhtäläisyyksiä haastatteluiden välillä. (Hirsjärvi ym. 2007: 248.)

Kysymysten järjestyksessä teemoittelua en kokenut hyväksi ratkaisuksi, sillä halusin analysoida rinnakkain valvojien ja talousrikollisten haastatteluja keskenään. Eri kysymyksiin oli annettu saman teeman mukaisia vastauksia. Avasin tietokoneenruudulle ensin työntekijöiden haastattelut, minkä jälkeen etsin niistä samanlaisia vastauksia Word - ohjelman tekstin korostusväriä apuna käyttäen. Tämän jälkeen tein samoin neljälle lopulle haastattelulle ja kopioin sitaatteja saman taulukon alle, josta muodostui alaluokka. Merkitsin alaluokkaan ylös sen, kuinka monesta haastattelusta oli noussut esiin sama asia, esimerkiksi 2/4 arvokeskustelut=

kaksi työntekijää oli käyttänyt arvokeskusteluja työvälineenä. Näin pystyin vertailemaan eri alaluokkien painoarvoa. En jättänyt huomioimatta teemoittelusta yksittäisen työntekijän sanomaa, sillä pienessä aineistossa kaikilla esiin nostetuilla seikoilla oli merkitystä. Lisäksi ei voi olla varma siitä, onko joku toinen haastateltava ajatellut tai tehnyt samoin, ja asia ei ole jostain syystä noussut haastattelussa esille. Kun alaluokkia oli kertynyt tarpeeksi, muodostin niistä yläluokkia. Lopulta nousi esiin kolme pääteemaa, jotka olivat: talousrikollisten ominaispiirteet, talousrikollisten uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät sekä talousrikollisten kanssa työskentely ja työn kehittämiskohdat. Havainnollistavat taulukot löytyvät kappaleesta seitsemän.

Haastattelut oli analysoitava ensin osiksi, jonka jälkeen pääsi synteesiin eli kokonaiskuvan luomiseen ja asian esittämiseen uudesta näkökulmasta (Hirsjärvi & Hurme 2009: 143-144). Aineistosta tehtävistä johtopäätöksissä käytän teoriatriangulaatiota, jossa peilaan haastattelujen aineistoa aiempiin tutkimuksiin. Aineistoa tulkitaan useasta teoreettisesta näkökulmasta. Yksittäisellä menetelmällä ei voi saada kattavaa kuvaa tutkivasta kohteesta ja useammalla menetelmällä voidaan korjata mahdollista luotettavuusvirhettä. (Eskola ym. 2005: 68-70.)

6.5 Eettisyys ja luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kannalta on tärkeää, että sen jokainen vaihe on selostettu tarkasti ja totuudenmukaisesti (Hirsjärvi ym. 2009: 232). Ennen opinnäytetyöni teon aloittamista luin Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä (2012) ja mietin toimintatapojeni eettisyyttä koko tutkimuksen ajan. Teoriatietoa etsiessäni selvitin, millaiset lähteet ovat Laurea-ammattikorkeakoulun ohjeistuksen mukaisia. Viitattessani aiempiin tutkimuksiin huomioin hyvän tieteellisen käytännön ohjeiden mukaisesti sen, että tutkijan työ ja saavutus tuodaan esille. Pidän lähteistäni kirjaa koko tutkimuksen ajan.

Kvalitatiiviselle tutkimukselle ominaisen hypoteesittomuuden kannalta on tärkeää, että olen tutkijana tiedostanut aiemmat ennakkokäsitykseni talousrikollisista, enkä anna niiden määrittellä tutkimuksen kulkua. Tutkijan pitää noudattaa menetelmällistä ja kielellistä objektiivisuutta. Lähteissä tulee esittää sellainen aineisto, mikä on ristiriidassa omien käsitysten kanssa. Tutkimussuunnitelma toteutetaan systemaattisesti poikkeamatta siitä poliittisten tai muiden ulkoisten perusteiden vuoksi. Kielenkäytössä tutkijan tulee häivyttää oma persoonansa ja hänen tulee tarkastella tutkimustuloksia kiihottomasti ja tasapuolisesti. Opinnäytetyöni aihepiiri oli oma valintani, enkä tehnyt sitä minkään projektin osana. Tällöin en kokenut painostusta tutkimustulosten vääristämiseen tai houkutusta tutkimustulosten epätasapuoliseen tarkasteluun. (Hirsjärvi ym. 2009: 310.)

Ennen haastatteluiden tekemistä hain Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksiköltä tutkimuslupaa vankien haastatteluiden tekemiseen. Rikosseuraamuslaitoksen tutkija Sasu Tyni selvitti vankitietojärjestelmästä, mistä Etelä-Suomen alueen vankiloista voisin löytää haastateltavia talousrikosvankeja tutkimukseeni. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten haastatteluihin en tarvinnut erillistä tutkimuslupaa, mutta kysyin suostumusta asiaan Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimiston johtajalta. Kun täydensin myöhemmin tutkimustani kahden ehdonalaisen vapauden valvontaan vapautuneen talousrikollisen haastatteluilla, tein tutkimusluvan täydennyshakemuksen, jonka Keskushallintoyksikkö hyväksyi. Sain täydennyshakemuksessa luvan vankitietojärjestelmän käyttöön haastateltujen kriminogeenisten tekijöiden kartoittamiseksi.

Ennen haastatteluja annoin tutkimukseen osallistuville allekirjoitettavaksi suostumuksen opinnäytetyöhön osallistumisesta (liitteet 2&3). Jokaiselle tutkittavalle on tuotava informaatio tutkimuksen luonteesta ja tavoitteesta sekä korostaa vastaamisen vapaaehtoisuutta (Eskola ym. 2005: 56). Suostumuksessa on maininta tutkittavan mahdollisuudesta keskeyttää haastattelu missä tahansa vaiheessa. Rikosseuraamustyöntekijät tiesivät etukäteen, ketkä muut ovat osallistuneet haastatteluun, mikä teki asiasta eettisesti arveluttavaa. Syy on ilmeisesti toimiston avoin ilmapiiri, jossa jaetaan työhön liittyvät asiat kollegoiden kanssa. Koska vastaukset eivät olleet identtisiä ja työntekijät eivät tienneet kysymyksiä etukäteen, heitä ei ollut todennäköisesti painostettu muodostamaan yhteistä kantaa haastattelukysymyksiin.

Tietoja julkistettaessa pidin huolta luottamuksellisuuden säilyttämisestä ja anonymiteetisuojusta, mikä on haasteellista etenkin tapaustutkimuksissa, jolloin henkilöllisyyden tunnistaminen tulee tehdä mahdollisimman vaikeaksi (Eskola ym. 2005: 57). Haastatteluista syntyneet nauhat ja suostumuslomakkeet säilytin salaisessa paikassa. Litteroinnin tein asunnossani, kun paikalla ei ollut muita ihmisiä. Jotta henkilöitä ei voinut materiaalista identifioida, koodasin haastattelut sattumanvaraisessa järjestyksessä ja poistin tunnistettavuutta lisäävät aksentit ja murre sanat. Koska talousrikosvankeja on Suomessa suhteessa koko vankipopulaatioon vähän, jätin julkaisematta laitoksen, jossa haastattelut toteutin. Samasta syystä jätin sisällön analyysistä pois yksityiskohtaiset tiedot, jotka haastatellut kertoivat omista rikoksistaan ja tuomioistaan.

7 Tutkimustulokset

Tässä osiossa analysoin rinnakkain teemoittelun keinon kaikkien haastateltujen vastauksia ja nostan esiin keskeiset pääteemat. Pääteemoja on yhteensä kolme ja ne ovat: Talousrikollisten ominaispiirteet, Talousrikollisten uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät, Talousrikollisten kanssa työskentely ja työn kehittämiskohdat. Kahden viimeisen osion luokittelut esittelen lopuksi taulukkomuodossa.

7.1 Haastatteluun osallistuneiden esittely

<p>VANKI1, 2 v 2 kk tuomio, 3 krt, 42-vuotias haastatteluhetkellä</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Pitkä talousrikoshistoria: törkeitä veropetoksia, kirjanpitorikoksia, kuittikauppaa. Viimeisin tuomio törkeästä kavalluksesta. ❖ Ei ritaa 	<p>VANKI2, 10 vuoden tuomio, 2 krt, 44-vuotias haastatteluhetkellä</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Monimuotoinen rikoshistoria. Nykyiseen tuomioon yhdistetty törkeän velallisen epärehellisyden lisäksi tuomio väkivaltarikoksesta. ❖ Päihdeongelma ❖ Talousrikokset nähty ritassa merkittävimpänä uusimisriskitekijänä, melko matala uusimisriski
<p>EAV1, 2 v 1 kk tuomio, 1 krt, 33-vuotias haastatteluhetkellä</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Törkeä veropetos, törkeä kirjanpitorikos ja törkeä velallisen epärehellisyys ❖ Ritassa vastuunottokyky arvioitu puutteelliseksi, osittain talousrikokset sallivat asenteet, matala uusimisriski 	<p>EAV2, 3 v 4 kk tuomio, 1 krt, 49-vuotias haastatteluhetkellä</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Törkeä veropetos, törkeä kirjanpitorikos ❖ Ei ritaa

Taulukko 2: Haastattelut talousrikolliset

Yllä olevassa kaaviossa on lueteltuna vankitietojärjestelmästä löytyneitä tekijöitä, jotka ovat olennaisia uusimisriskin arvioinnin kannalta. Näitä ovat mahdolliset dynaamiset uusimisriskitekijät, kuten päihdeongelma, sekä staattiset tekijät, missä merkitseviä ovat esimerkiksi ikä ja kertalaisuus (krt). V2 edusti monimuotoista rikosentekijätyyppiä. Hänen vastauksensa poikkesivat paikoin muiden vankien vastauksista. V2:lla oli vankitietojärjestelmän perusteella eniten dynaamisia riskitekijöitä, joiksi luetaan esimerkiksi päihdeongelma ja taipumus väkivaltaiseen käyttäytymiseen. V2:n suurimmaksi uusimisriskitekijäksi oli arvioitu väkivaltarikosten sijasta talousrikokset, syynä tähän olivat veronkierron salliva asenne ja taloudellinen motiivi. V1:lla oli taustallaan useita vankeustuomioita, joista ensimmäiset hän oli suorittanut nuorella iällä. EAV1 ja EAV2 olivat ensikertalaisia. EAV1 oli vapautuessaan hieman keskimääräistä talousrikollista nuorempi. Riski- ja tarvearviossa (rita) hänen talousrikokset osittain salliva asenne ja puutteellinen vastuunottokyky nähtiin uusimisriskiä kohottavina tekijöinä. Aiemmasta tutkimussuunnitelmasta poiketen kaikille haastatelluille ei ollut tehty riski- ja tarvearviota. En nähnyt sitä esteeksi haastattelumateriaalin käyttämiseen vaan osaksi tutkimustuloksia.

Haastatteluun osallistuneista työntekijöistä kaikilla oli työkokemusta kuudesta yhdeksään vuotta. Yksi valvojista oli tuorempi kasvo rikosseuraamusalalla: hän oli toiminut kesälo-

masijaisena ja sen jälkeen osa-aikaisessa virassa, mutta lyhyestä työkokemuksesta huolimatta hänellä oli ollut useampi talousrikollinen asiakkaana. Muilla työntekijöillä oli ollut useita talousrikollisia asiakkaana vuosittain eri toimeenpanomuodoissa.

7.2 Talousrikollisten ominaispiirteet

Kaikissa rikosseuraamustyöntekijöiden haastatteluissa tuli ilmi, että talousrikolliset ovat vaihattomia asiakkaita, jotka tulevat ajoilleen säännöllisesti ja hoitavat valvontavelvollisuutensa sääntöjen mukaisesti. Työntekijöillä oli kokemus siitä, että vähemmistöllä talousrikollisista on elämässään muita ongelmia tuomion lisäksi. T4:stä ongelmat johtuivat rangaistuksen aiheuttamasta masennuksesta. Staattiset uusimisriskitekijät ovat pienet ja dynaamisia ei nähdä olevan samalla tavoin, kuin esimerkiksi huumausainerikoksista ja väkivaltarikoksista tuomituilla. Käsittelen lisää uusimisriskiä myöhemmin tässä analyysissä.

T2: "Erittäin helppoja, niitten kans ei oo mitään ongelmaa. Ei oo ollut yhtään, jolla olis päihdeongelma. Kaikki pystyy liikkumaan omalla autolla. Suurin osa suht korkeasti kouluttautuneita ja hyvin käyttäytyviä. Ne tulee ajalleen tai sit ne ilmoittaa, jos ne ei pääse. Vois sanoa, et ne on rikollisten kermaa."

T4: "Niitä on kahta tyyppiä: semmosia, jotka kykenee itse tekemään paljon, niillä on niinku perusasiat kunnossa, harvemmin niillä on mitään päihdeongelmaa, on asunto ja muut. Sitten on toinen ryhmä. Ne, jotka on täysin musertuneita tästä tuomiosta, kaikki rahat menny ja asiat päin peetä."

Myös ensikertalaisilla talousrikollisilla itsellään oli kokemus siitä, etteivät he ole samanlaisia kuin muut vangit ja rikoksista tuomitut. He eivät nähneet tuomiolla olleen vaikutusta heidän ajattelutapaansa, vaan he olivat siten saaneet enemmän tietoa oikeista rikollisista ja heidän elämäntavastaan. EAV2 kritisoi Suomen valtion tapaa kohdella vankeja ja toivoi, että talousrikolliset sijoitettaisiin omalle osastolleen vankilassa eikä huumausaineiden käyttäjien kanssa samaan paikkaan.

EAV1: "Tuomio ei oo vaikuttanut mun henkilökohtaseen ajattelumaailmaan. Ehkä tietää vähän enemmän millasia ihmisiä tolla (vankilassa) pyörii. Ja se kuinka yleistä ja kuinka paljon niit on, on avautunut vähän enemmän."

EAV2: "Eihän se mulle ja tämmösille mistä musta syytetään oikea paikka oo. Mä vaan nään, kuinka tyhmä tää Suomen valtio on ja miten ne hoitaa vankeja. Ei siitä oo mitään hyötyä. Ei se mun ajattelumaailmaa oo mikskään muuttanut. Mä koen vaan, että mua kohdeltu väärin"... "Musta kerrokset pitäis laittaa van-

kiloissa niin, että narkkarit lusii toisessa kerroksessa ja meidänlaiset toisessa. Koska sen mä huomasin, että ne jotka on kovan luokan rikollisii, halua lusii rauhassa. Narkkarithan siellä teki niitä rikoksii ja pärjäsi kaikista parhaiten.”

Sen sijaan niillä talousrikollisilla, joilla on monimuotoisempi rikoshistoria, ei vastaavaa jakoa ajatusmallissa ollut. He mielsivät kuuluvansa vankiyhteisöön. Toinen vankeusvangeista sanoi ystäväpiirinsä muodostuvan lähinnä rikollisista ja tuomioiden jopa piristävän jollain tapaa hänen elämäänsä:

V1: ”Siis kyllä mä oon vankiloita nähnyt elämässäni. Oon tottunut ja osaan sopeutua. Vaikee sanoa mitä päässä tapahtuu. Heti ensimmäisestä päivästä lähtien sä ajattelet mikä on vapautumispäivä ja laitat ajatukset pois päältä”... ”Kun on ollut eniten pidätettynä ja vankilassa, sua ympäröivä piiri tulee sen mukaan. Aika vähän mulla on ihmisiä elämässäni, jotka ei olis ollut vankilassa tai rikollisia”...”Kun ei oo ekakertalainen vankilassa, niin on tottunut siihen et lähtee ulos ja täytyy alottaa kaikki uudestaan. Se piristää elämää.”

Ainoastaan yksi tuomituista myönsi vankeusajan muuttaneen hänen ajattelutapaansa jollain tapaa. Hän kertoi osallistuneensa vankeusaikana ohjelmatoimintaan. Hänellä oli muuta rikoshistoriaa ja päihdeongelma taustalla.

V2: ”Mutta kyllä voin sanoa, että on vähän vaikuttanut ajattelutapaan, mutten oo täysin muuttunut. Osaan nykyään ajatella toisellakin tavalla. En vain sillä omalla ns. oikealla tavalla. Vanhasta koittaa pitää jääräpäisesti kiinni. En tiedä tulevaisuudesta. Mutta on tässä vielä 2,5 vuotta aikaa mieltä ajatteluun.”

7.3 Talousrikollisten uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät

Kaikki työntekijät arvioivat talousrikollisten uusimisriskin matalaksi elleivät olemattomaksi. Staattiset tekijät, kuten korkea ikä ja vähäinen rikoshistoria, ennustivat heistä matalaa uusimisriskiä. Vakavia dynaamisia uusimisriskitekijöitä, kuten päihdeongelmaa tai väkivaltaista käyttäytymistä, ei talousrikollisilla heidän mielestään ole. Koska tämä asia oli tiedossani jo ennen tutkimuksen aloittamista, kysyin sekä työntekijöiltä että talousrikollisilta asenteisiin, empatiaan, motiiveihin, katumukseen ja arvoihin liittyviä kysymyksiä, joiden perusteella voidaan arvioida vakaita dynaamisia riskitekijöitä.

Toisin kuin muilla vangeilla, talousrikollisilla on vankeustuomion jälkeen usean vuoden mittainen liiketoimintakielto. Liiketoimintakielto estää yrittämisen ja mahdollisten talousrikosten

jatkamisen Suomessa vankilasta vapautumisen jälkeen. Liiketoimintakiellon ja ehdonalaisen vapauden valvonnan päällekkäisyys koettiin rasitteeksi ja jopa leimaavaksi. Kaksi työntekijöistä nosti esiin liiketoimintakiellon vaikutuksen uusimisriskiin.

EAV1: "Mä kuulin, että poliisi voi pysäyttää mut aina tavattaessa liiketoimintakiellon vuoksi ja kysyä asioita mun talouteen liittyen. Kuinka monelta murhaajalta kysytään passia noutaessa, että: "Hei, ootsä taas tapanut jonkun?"."

T4: "Niillä on kaikki perusasiat hyvin ja vähän työskenneltävää. Ihmisiä, jotka roikkuu täällä vuosia ja niillä on meidän näkökulmasta tosi pieni uusimisriski. "Yllättäen", sillä ne on liiketoimintakiellossa jonku kymmenen vuotta."

Jokaisen työntekijän haastattelussa nousi esiin talousrikollisten negatiiviset asenteet yhteiskuntaa ja Suomen valtiota kohtaan. T1 mukaan talousrikollisilla on oma normisto, samoin kuin muilla rikollisilla, siitä miten yhteiskunnassa eletään. Talousrikolliset peilaavat heistä siihen, miten muissa Euroopan unionin maissa toimitaan ja antavat sitä kautta oikeutuksen teolleen. Asenteet lakeja ja asetuksia kohtaan olivat T2 mukaan piittaamattomia, kunnes jäädään kiinni. Kaikki talousrikolliset kritisoivat Suomen valtiota haastatteluissaan.

V1: " Ikävä kyllä Suomessa on semmoinen lista. Putinkin on siinä. Siis poliisilla on sellainen rikollisten musta lista. Se tarkoittaa sitä, että jos sä joudut sinne ja jostain syystä poliisille tulee ilmi sun nimi. Sä saat aina tuomion, sä oot aina rikollinen. Lakeja käytetään Suomessa ihmistä vastaan. Tuomittuja on suomalaisista varmaan yli puolet, ei siis vankilaan asti. Poliisin toiminta on sitä, että ne yrittää saada kiinni eikä estää rikoksia. Miks ne saalistaa?"

Kaikki työntekijöistä näkivät, että suurin osa talousrikollisista kieltää oman tekonsa ja perustelevat sitä ulkoisilla syillä, kuten Suomen oikeusjärjestelmän huonoudella tai sillä, että tekoihin on ajaututtu yrityksen mukana. Ne asiakkaat jotka myönsivät tekonsa, pystyivät puhumaan asiasta esimerkiksi arvokeskustelujen kautta.

T4: "Asenteet ovat sellaisia hyvin tietäviäisiä ja tosi valveutuneita. Tietää hirveesti valtiosta ja muusta. Ja tuomion jälkeen asenne on, että "tyhmä valtio". Ei mitään järkeä tämmösessä ja heitä on kohdeltu väärin. Tää on aika yleinen."

T1: "Osa niistä puhuu sellasen empatian haun kautta, et on hoitanut omaa yritystoimintaa huonosti ja on tapahtunut jotain verotus- tai kirjanpitorikoksia,

ettei oo suoranaisesti tarkottanut tehdä mitään rikosta. Tietämättömyys tai infon puute on vaikuttanut siihen."

Ehdonalaisessa vapauden valvonnassa olleet haastatellut kielsivät syyllistyneensä rikoksiin. Heidän mielestään he olivat saaneet tuomion alihankkijoiden tekemistä virheistä. EAV2 kritisoi sitä, että hänen tuomionsa annettiin käräjäoikeudessa, jossa ei ollut käsitelty aiemmin talousrikoksia. V1 myönsi osan aiemmista talousrikoksistaan, mutta viimeisintä kavallustuomiotaan hän piti vääränä ja epäoikeudenmukaisena. Vastapuoli oli huijannut hänet tekoon. V2 oli tyytyväinen, että oli tullut tuomituksi velallisen epärehellisyydestä veropetoksen sijaan. Hän myönsi talousrikoksissa olevan oma viehätöksensä ja tekisi sen uudestaan.

V2: "Tekisin uudestaan. Niissä on oma viehätöksensä. Oppii kikkailemaan, ettei jäis kiinni. Sitten se alkaa olla jokapäiväistä eikä osaa enää varoa. Ei pysy ihan ajan tasalla, jos joku lait muuttuu ja kaikenmaailman tarkastajia alkaa pyörimään. "

Työntekijöistä valvottavien motiivit rikoksiin olivat ennen kaikkea taloudelliset. Jos asiakas kielsi vahvasti rikoksensa, ei hän pystynyt käsittelemään motiivejaan. T1:sta talousrikollisten motiivit tulevat arvomaailman kautta. Raha ja sitä kautta saatavat ulkoiset statusta nostattavat tekijät, kuten asunto ja autot, ovat tärkeitä. T1 kertoi havainneensa talousrikollisten puheissa selkeää vähättelyä huono-osaisempia kohtaan ja yksi valvottava oli arvostellut hänen työtään ja siitä saatavaa palkkaa. T2 ja T3 näkivät, että talousrikolliset pyrkivät saavuttamaan suurempaa voittoa laittomin keinoin ja voivat perusteluinaan käyttää esimerkiksi ihmisten työllistämistä ja joissain tapauksissa rahoittaa rikoksilla omaa päihteiden käyttöään. Yksi T2:n asiakkaista oli tehnyt talousrikoksen protestiksi suomalaista verotusjärjestelmää vastaan. Työntekijöistä heidän valvottavansa eivät ole aina ymmärtäneet, että verorikoksista voi seurata vankeusrangaistus. V1 kertoi, ettei ollut nuorena yrittäjänä ymmärtänyt, mitä kaikkea yrityksen toimintaan liittyy ja olisi toivonut valtion järjestävän opetusta asiasta.

T3: "Syynä voi olla sekin, että nälkä kasvaa syödessä. Ei enää huomaa sitä mitä tekee ennen kuin jää kiinni."

V1: "Nuorille yrittäjille pitäis pitää parin kuukauden kurssi siitä, että mitä seuraa jos ei maksa veroja tai pidä kirjanpitoja ja opettaa niitä. Mä olisin halunnut tehdä rehellistä duunii mun yrityksessä. Tehdä hyvät rahat. Rahanteko yrityksessä on vaan puolet siitä. Toinen puoli on lakeja, veroja, kirjanpitoja ja palkanmaksuja."

Talousrikollisilla yrittäjyyden korostunut arvo oli motiivina liiketoiminnan aloittamiseen. Palkollisena työskentelyä ei koettu mielekkääksi vaan asiat haluttiin tehdä omien sääntöjen mukaan. Osa talousrikollisista suunnitteli jatkavansa yritystoimintaa liiketoimintakiellon päättymisen jälkeen. Toinen vankeusvangeista (V2) sanoi mahdollistaneensa yrittäjänä oman alkoholien käyttönsä, sillä työ ei ollut sidottu säännölliseen työaikaan vaan mahdollisesti pitkät juomaputket.

V1: "Mä oon oman elämäni rakentaja, uskon että musta ei olisi tullut koskaan duunaria."

Yhdeksi mahdolliseksi motiiviksi T2 ja T4 nostivat julkisuudesta saadun mallin. Talousrikolliset vetosivat heistä siihen, että isojen yritysten johtajat eivät ole saaneet samasta teosta tuomiota vaan verojen kiertäminen tapahtuu laillisesti. EAV2 sanoi haastattelussaan, että talousrikoksia tekevät kunnat ja valtio itsekkin. Hän kritisoi sitä, ettei suuryritysten johtajia laiteta vastuuseen talousrikoksista, vaan alemman portaan työntekijät joutuvat kärsimään heidän tekemistä virheistä.

T2: "Moni vetoaa siihen, ettei jotain julkisuuden henkilöä tuomittu, vaikka ne vei paljon enemmän rahaa kuin hän. Niin mitä siihen voi vastata? No niin.."

EAV2: "Valtiohan tekee sitä itekkin ja kaupungit. Kaikki työ ulkomaalaisilla puolet halvemmalla. Jos mä perustaisin firman, niin en mä vois tehdä 26 eurolla tunnissa töitä, mutta kuitenkin tehdään jatkuvasti."

Uhriempatialla tarkoitetaan rikoksen tekijän kykyä asettua sen uhrin asemaan. Sekä työntekijät että tuomitut itse eivät nähneet rikoksissa olevan selkeää uhria. Jos tekoa ei myönnetä, uhrin olemassaolo kielletään. Valtiota ja liikkuvaa osaa rahaa ei mielletty uhriksi. Uhriempatiaa ilmeni vain, jos teko on kohdistunut yksityishenkilöön.

T4: "Talousrikoksissa ei näy sitä uhria, kuten esimerkiksi väkivaltarikoksissa, kun ne lyö turpaan jotain niin siinä on selkee uhri. Talousrikoksissa on jotain verojuttui "uu parimiltsii", mikä on tavallaan pieni raha valtiolle. Niiden on vaikea nähdä mihin se vaikuttaa oikeesti."

EAV1: sarkastisesti " Tässähän on hirveen paljon uhreja, kun se on Suomen valtio. Kaikki Suomen sosiaaliavun tarpeessa olevat ihmiset ovat jääneet varmasti ilman tuloja, kun eivät ole saaneet mun verorahoja sieltä."

Valvojien mielestä talousrikollisten katumus oli vähäistä ja liittyy siihen, miten tuomio on vaikuttanut omaan elämään, perheeseen ja läheisiin. Työntekijät käyttivät katumuksen rinnalla käsitettä katkeruus. Vapauden ja liiketoiminnan menetys voi aiheuttaa niin suurta katkeruutta ja katumusta, että se laskee talousrikollisen uusimisriskiä.

T1: "Se katumus on aika näennäistä. Tulee siitä, et on jäänyt kiinni ja miten se on vaikuttanut omaan elämään. Ei välttämättä sitä, että oon toiminut väärin, pahoillani ja kadun syvästi. Ja se katkeruus mikä tulee siitä, ettei oo mahdollisuutta tehdä töitä, pyörittää omaa yritystä ja rikastua. Siinä se katumus näkyy ja menetys siinä taustalla."

T2: "Se että joku katuis sitä, että hän on pettänyt verottajaa, nii en usko. Mut se mitä siitä on seurannut omaan elämään tuo sen katumuksen ja ehkä katkeruudenkin. Ja mahdollisesti senkin, ettei ne tee sitä uudelleen."

Kaikki haastatelluista talousrikollisista nostivat esiin tuomion vaikutuksen läheisiin. EAV2:sta tuomiosta ovat kärsineet vain hänen perheensä ja lähimmäiset. V1:tä harmitti se, että hänen vankeustuomionsa vuoksi vaimo joutuu olemaan yksin kotona pienten lasten kanssa.

EAV2: "Eihän täs oo ketään muuta kärsinyt kuin oma perhe ja lähimmäiset. Ketään ei oo menettänyt mitään, muuta kuin vaimo työkyvyn."

Kysymykseen "Jatkaisitko toimintaa, ellet olisi jäänyt kiinni?" kaikki vastasivat myönteisesti. He, jotka näkivät syyn rikokseen olevan alihankkijan toiminnassa, tekisivät yritykseen organisatorisia muutoksia. Tuomion myötä yrityksestä saatu hyöty näytti heistä vähäiseltä. Korvausvaatimukset ja vankeusrangaistuksen pituus olivat heistä kohtuuttomia verrattuna esimerkiksi seksuaalirikollisten tuomioihin. Vain V2 sanoi tuomionsa pituuden olevan oikea, sillä sitä oli kohtuullistettu muista rikoksista johtuen. Hän kritisoi valtion perimän korvauksen määrää.

EAV1: "Syynä olivat hyväuskoisuus ja vääriä tietoja saatu asiakasyrityksestä. Ei ollut taloudellista syytä tehdä mitään tommosta."

V2: "Kun Suomi menetti pienen määrän verorahoja, niin yhtäkkiä se koko juttu, mikä on pyörinyt firman tilillä, kuuluu valtiolle. Ei se itse vero vaan koko pääoma ja plus 50 prossaa korkoa päälle. Kyllä rahankeruun taitaa toi valtio."

Seuraaviin kaavioihin on koottu haastatteluiden analysoinnissa käytetyt ylä- ja alaluokat sekä sitaateista poimitut keskeiset asiat teemasta uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät. Alaluok-

ka kohdassa on numeroituna se, kuinka monesta haastattelusta nousi esille sama asia. Esimerkiksi motiiveiksi arvioi julkisuudesta saadun mallin kaksi neljästä työntekijästä.

Yläluokka	Alaluokka	Lisätietoja
Uusimisriski	Matala 4/4	Korkea ikä Perinteisten kriminogeenisten tekijöiden esim. päihdeongelman puute Valvontavelvollisuuksien noudattaminen
Asenteet	Negatiivinen asenne yhteiskuntaa kohtaan 4/4	Oma normisto Piittaamattomuus laista
Kieltäminen	Valtaosa kieltää tekonsa 4/4	Ulkoinen attribuutio: yrityksen mukana tekoon ajautuminen tai Suomen lakien vääryys
Motiivit	Taloudelliset 4/4 Julkisuuden malli 2/4 Protesti 1/4	Rahallinen menestys tärkeä arvo
Katumus	Katumus 0/4 Uhriempatia 0/4 Katkeruus 4/4	Katumus siitä, mitä tuomio on aiheuttanut itselle ja perheelle Uhria ei tunnisteta Katkeruus katumuksen sijaan
Muut	Liiketoimintakielto 2/4 Velkaantuminen 1/4	Ennaltaehkäisevä vaikutus Velkaantumien ei noussut merkittäväksi uusimisriskiä kohottavaksi tekijäksi.

Taulukko 3: Valvojien vastaukset teemasta uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät

Yläluokka	Alaluokka	Lisätietoja
Monimuotoisempi rikoshistoria ja vankilakertaisuus vaikuttavat (V1, V2)	Päihdeongelma Laitostuminen Myöntävät osan teostaan	V1 rahoittanut rikoksilla osittain omaa päihteiden käyttöönsä V2 myöntää aiemmat talousrikokset, muttei nykyistä tuomiotaan V2 tottunut vankeustuomioihin Mieltävät itsensä osaksi rikollista yhteisöä
Asenteet ja ajattelu	Valtiovastaisuus 4/4 Kieltäminen 2/4 Ulkoiset syyt tekoon 3/4 Katkeruus 3/4 Uhriempatia 0/4 Tuomio vaikuttanut ajattelutapaan ¼ Yrittäjyys arvona 4/4 Halu jatkaa liiketoimintaa 2/4	Suomen oikeusjärjestelmän kritisointi: tuomio koettu vääräksi ja kohtuuttoman pitkäksi Vertailu seksuaali- ja väkivaltarikollisten tuomioihin EAV:t eivät mieltäneet itseään rikollisiksi Ulkoinen attribuutio: tuomion perusteltiin johonkin alihankkijan tai vastapuolen toimista Tuomion vaikutus perheenjäseniin ja muihin läheisiin Rikoksesta saatu hyöty koettiin tuomion varjossa vähäiseksi Liiketoimintakielto esteenä yritystoiminnan jatkamiselle

Taulukko 4: Talousrikollisten vastaukset teemasta uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät

7.4 Talousrikollisten kanssa työskentely ja työn kehittämiskohdat

Työntekijät eivät osanneet nimetä yhtä työskentelymallia, jota käyttäisivät talousrikollisten kanssa. Valvonnassa käytettiin samoja metodeja kuin muille asiakkaille. Työskentely aloitettiin valvontasuunnitelman tiedoksiannolla vankeusajan loppupuolella. Tällöin selvitettiin vapautuvan kertoman ja vankitietojärjestelmään kirjattujen tietojen perusteella vankeusaikaisista toimintaa ja millaista apua valvottava kenties vapautumishetkellä tarvitsee. Muutaman tapaamiskerran jälkeen asetettiin Tyyne - järjestelmään valvonnan tavoitteet. Valvonnan alussa käytettävistä työmetodeista valvojat mainitsivat uusimisriskiin ja elämäntilanteen arviointiin liittyvät tehtävät.

Haastavimmaksi työntekijät kokivat asioiden puutteen, kun asiakkaalla menee lähtökohtaisesti kaikki hyvin, on vaikeaa keksiä valvonnalle sisältöä. Työntekijöistä sellaisten talousrikollisten kanssa on helpompi työskennellä, joilla on vapautumishetkellä muitakin ongelmia esimerkiksi asunnon hankinnassa ja päihteiden käytössä. T1 kokee, että näin syvälliset keskustelut on helpompi sisällyttää osaksi valvontaa muiden asioiden hoidon ja palveluohjauksen yhteydessä:

T1: "Voi olla tietyl tavalla helpompaa, kun asiakkaalla on paljon käytännön asioiden hoitamista ja työskentely etenee luontevasti kun käydään esim. sosiaalitoimistossa yhdessä ja rikoskeskustelut ja psykologinen puoli kulkee koko ajan mukana. Näitten asiakkaiden kanssa ei muuta oo. Se tulee tapaamiseen ja kysytään: "No mitäs sydämellä tai onko mitään mistä haluat puhua tänään?" ja sit se vastaa et: "Ei oo, oon lähös lomamatkalle ja kaikki hyvin". Sit sä oot siinä valvojana aika keinoton."

Keskustelut valvottavan rikoshistoriasta ja tuomioon johtaneista tekijöistä kuuluvat osaksi ehdonalaisen vapauden valvontaa. Talousrikollisten kanssa rikoskeskustelut koettiin erityisen hankalaksi, sillä talousrikokset itsessään ovat vaikea ymmärtää. Työntekijöille voi herätä kokemus oman ammatillisen asemansa menettämisestä. Talousrikolliset pitävät tuomioon johtaneiden syiden selostamisesta ja työntekijän opettamisesta taloudellisissa asioissa. Työntekijät eivät olleet aina itsekään perillä siitä, ovatko heidän valvottavansa todella syyllistyneet talousrikoksiin. T1 arveli syynä olevan talousrikoksiin liittyvän tietotaidon puutteen.

T4: "Talousrikokset ja ne lait, mähän en ymmärrä yhtään mitään niistä. Joku velallisen epärehellisyys, no se nyt on ymmärrettävä. Tai sit joku veronkierto, että millä tavalla se on tehty ja niitä nimikkeitä on hirveesti. Siitä katoa ammattilaisasema, kun joutuu kysymään niiltä että mitä se tarkoittaa ja nehen tykkää opettaa."

*T1: " Se on tämmöstä tulkinta-asiaa. Onko kyseessä rikos vai ovatko eri lainop-
pineet tulkinneet tapahtumaa eri tavalla. Itellä työntekijänä ei ole tietotaitoa
siitä, mitä ne talousrikokset ovat. Se kieli millä asiakas puhuu on jo aika hep-
reea. Siitä on tosi vaikea lähteä keskustelemaan verrattuna esim. päihtyneenä
ajoon tai pahoinpitelyyn syyllistyneiden asiakkaiden rikoksiin."*

Osasta valvojista tehtäviin pohjautuva työskentely ei talousrikollisten kanssa sovi, heidän kes-
kimääräistä korkeamman ikänsä vuoksi. Tehtävät voivat tuntua lapsellisilta eivätkä ne vastaa
todellista tarkoituksensa.

*T2: "Talousrikollisista suurin osa on iäkkäitä, joten niille ei tehtävät niin hyvin
sovellu. Rikoskeskustelut lähtee siitä, että kysyn heiltä miksi he ovat täällä,
mitä on tehnyt, mitkä asiat siihen johti ja motiivit."*

Muutosmotivaation herättämisen kannalta merkityksellisintä talousrikollisten kanssa työsken-
nellessä on se, että myöntääkö asiakas tekonsa. Talousrikollisilla oli voimakasta vastarintaa
Suomen valtiota ja oikeusjärjestelmää kohtaan, mihin työntekijän oli vaikeaa vastata yhteis-
työsuhteen kärsimättä. Valvonta voidaan nähdä tarpeettomana, jos tuomio koetaan jo val-
miiksi epäoikeudenmukaisena.

*T3: "Mun kokemus on, että talousrikollisten kanssa työskentely haastavaa, sil-
lä keskustelua värittää usein se, että ollaan hirveen vastaan Suomen oikeusjär-
jestelmää. Ollaan koettu, että heitä on kohdeltu väärin ja tuomittu väärin.
Kun niitä rikoksia käsitellään, voi asiakas purkautua niin paljon, että hänellä
nousee suuri vastarinta. Lähdetään Suomen talousvaltion ja oikeusjärjestel-
män kautta vastaamaan asioihin. Halutaan ravistaa Suomen tomut jaloista ja
lähteä ulkomaille. Ei toki kaikki."*

T1 sanoi asiakkailla heränneen muutosmotivaatiota arvopohjakeskustelun avulla. Tärkeänä
hän näkee toivon herättämisen, jolla voidaan edesauttaa ihmisen identiteetti muutosta esi-
merkiksi yritysjohtajasta tavalliseen työhön. Rikoskeskustelujen itsessään hän ei uskonut ole-
van ratkaisu täydelliseen muutokseen. T2:n mielestä talousrikollisilla muutosmotivaatio oli
herännyt jo ennen valvontaan tuleamista, sillä oikeusprosessit olivat todella pitkiä ja asenteet
ovat muuttuneet jo tuomion aikana. T4 taas kuvaili talousrikollisten vellovan asiakkaana kes-
kirajalla, joilla ei ole selkeärajaista ongelmaa mihin tarttua, toisin kuin väkivaltaisilla ja
päihdeongelmallisilla asiakkailla. Ainut ongelma talousrikollisilla oli T4:n mielestä se, etteivät
he halua mennä töihin ja tämän vuoksi hän kritisoi tuomioistuimien talousrikollisille asettami-
en korvausten suuruutta:

T4: "Olis järkevää antaa pienempi summa, jonka kanssa voi työskennellä, ei-hän noin suuret summat motivoi mitenkään. Kai valtio ja oikeus tietää, ettei ne saa esim. 100 miljoonaa takasin, voisivat asettaa semmosen summan, joka olis realistista maksaa."

Talousrikoksista tuomitut kokivat valvonnan lähinnä hyödyttömäksi ja sen olevan tarpeellista niille rikollisille, joilla on muita ongelmia esimerkiksi päihteiden käytön suhteen. V1:lla oli kokemusta valvonnasta aiempien tuomioidensa ajalta ja kritisoi sen toteuttamista. Hänellä oli kokemusta erään muun valtion valvontakäytännöistä. Siellä rikollinen sai itse ilmoittautua haluamaansa käräjäoikeuteen eikä hänen pitänyt käydä turhia keskusteluja valvontatapaamisissa, kuten Suomessa. Valvonta oli hänestä joustavampaa ja hänen ei tarvinnut olla sidottuna lähelle toimistoa. Ehdonalaisessa vapaudessa olevat mielsivät valvonnan rangaistuksen jatkeeksi. EAV1 kyseenalaisti valvonnan keinoja talousrikollisten uusintarikollisuuden ehkäisemisessä. EAV2:sta valvonta ei ollut hänelle tarpeellista, olihan hän hoitanut itsenäisesti perheen taloutta jo vankeusaikana.

EAV2: "En ymmärrä miks mä käyn täällä. Sillä mä oon tutkintavankeudesta asti 8 vuotta, ollut työssä, hoitanut perheen laskut ja talousasiat. Mä en oo mikään surmamies tai lapsiinsekaantuja. Mä ymmärrän, et ne tarvii tätä. Mut mä en nää mitään syytä"...."Alukshan tää olin vaikeeta, sillä mä en luota virkavaltaan. Sitten rikosseuraamus oli ekana vastaan mun avolaitokseen pääsyä. Mut nyt mä oon huomannut, että loppupeleissä nää haluaa vaan auttaa. Mä en osaa sanoa sitä niin, että oikeille raiteille, sillä mä oon kulkenut koko mun elämän samoja raiteita."

EAV1: "No tässä mun omassa tapauksessa mietin, että valvonta, kuinka se rajoittais tai estäis, jos joku haluais tehdä talousrikoksia? Eihän se mitenkään estäis sitä, millään tasolla, mun mielestä."

Työntekijöiden yleinen mielipide oli se, että talousrikollisten valvonta on tarpeellista, mikäli heillä on elämässään tuomion lisäksi muitakin ongelmia. Jos muita ongelmia ei ole, T2:n mielestä keskusteltavaa riittää vain kahdelle tapaamiselle. T1:sta valvojilla oli tietotaito tunnistaa asiakkaan kriminogeeniset tekijät ja vaikuttavan työskentelyn kannalta ei ole tarpeellista panostaa talousrikollisiin. Tarpeeton valvonta turhauttaa sekä asiakasta että työntekijää. Ainoastaan T3 näki työskentelyn olevan aiheellista kaikkien asiakkaiden, myös talousrikollisten, kohdalla. T3 kertoi keskustelleensa talousrikollisten kanssa esimerkiksi siitä, kuinka he voisivat harjoittaa yritystoimintaa laillisesti liiketoimintakiellon päättymisen jälkeen. Talousrikollisten valvonnoille tehdään lakkautus usein jo ennen koeajan päättymistä. Osa talousrikollis-

ta muuttaa ulkomaille pian vapautumisen jälkeen, minkä jälkeen valvontaa hoidetaan sähköpostiviestein.

T1: "Meillä on työntekijöinä tietotaito tunnistaa se, että kenen kanssa ei oo tarpeen työskennellä ja tunnistetaan kriminogeeniset tekijät esim. korkea ikä ja ensikertalaisuus ja muutosmotivaation vahvistuminen. Vaikuttavan työskentelyn kannalta ei oo tarpeen panostaa tällaiseen henkilöön ja aika monien kohdalla näistä voidaan valvonta jo puolen vuoden kohdalla lopettaa."

T4: "Ja on sitten yks ryhmä, jotka tulee tänne ja lähtee ulkomaille heti, sillä niillä on todennäköisesti ne rahat siellä. Ja sitten se on sellaista sähköpostivalvontaa. Silloin se on vankiloilta aika lyhytnäköisyyttä. Aion opiskella jne. Mut sitten ne lähteekin pois Suomesta. Eihän ne sinänsä meitä työllistäviä oo, mutta se asiakas roikkuu vaan mukana sitten. Ja siinä on sekin, että ei voi tietää, jos ne onki vieresessä talossa ja lähettää postii sieltä."

Talousrikosten käsittely nähtiin tavallisen työskentelyn kannalta haastavana ja oli hyvin työntekijäkohtaista, miten rikoksia lähdettiin käsittelemään. Etenkin talousrikoksiin ja taloudellisiin asioihin ymmärryksen lisääminen koettiin tarpeelliseksi. Näin valvoja pystyisi keskustelemaan asiakkaan kanssa tasavertaisemmin rikoksesta ja ymmärtämään, mikä teossa on ollut laillista ja mikä laitonta. Työntekijäkohtaiset erot kärjistyvät, kun työvälineitä ja ohjelματοimintaa ei ole saatavilla.

T2: "Työntekijöiden ymmärryksen lisääminen talousrikoksista olisi tarpeen, jotta olisi jotain mistä puhua. Muuten niillä ei ole mitään elämässä mitään työskenneltävää. Kun katsoo työskentelylomakkeita, niin kaikki osa-alueet ovat kunnossa ja rahaa on niin paljon, että riittää."

T3: "Kaipaisin lisää työvälineitä. On paljon erilaista ohjelματοimintaa, muttei tämän tyyppin rikollisille ole vielä mitään ohjelmaa olemassa. Se on nyt niin työntekijäkohtaista, miten työskentelyä lähdetään viemään eteenpäin. Työntekijän oma ajatus ja asiakkaan ajatus. Rikoksen käsittely on tavallisen työskentelyn näkökulmasta haastavaa."

Työvälineiksi kaivataan tehtäviä, jotka liittyvät erityisesti talousrikoksiin. T1 kertoo talousrikollisten kanssa käytettävän nuorisorangaistuksen Ohjenuora -oppaan tehtäviä eikä kokenut niiden olevan hyviä tarkoitukseen.

T1: *"Me käytetään esim. jotain nuorisorangaistuksen rikoskeskustelupohjia. Vois olla jotain, mikä on tarkotettu talousrikollisille. Lähtökohtana talousrikos esim. a. mikä rikostyyppi ja jatkokysymykset, joita ei työntekijänä osaa esittää, koska ei tiedä aiheesta."*

Työntekijöillä ei ollut ajatusta siitä, millaisia talousrikollisille suunnattavat työvälineet ja ohjelmat voisivat olla, mutta toivoivat koulutuksen järjestämistä, johon työyhteisöstä voisi osallistua 1-2 henkilöä. T4 kaipasi myös enemmän yhteistyötä vankilan kanssa. Hänestä olisi hyvä tietää, miten talousrikollinen on käyttäytynyt vankeusaikanaan ja saada sitä kautta uusia näkökulmia työskentelyyn. Vankitietojärjestelmästä ei hänestä saanut tarpeeksi tietoa henkilön laitosajasta. T4 toivoisi myös, että talousrikollisia tyypiteltäisiin alaryhmiin, kuten muitakin tuomittuja. T4 ja T3 ehdottivat, että alan henkilöstö voisi kokoontua yhdessä pohtimaan kokemuksistaan talousrikollista ja löytää siten uusia keinoja asiakastyöhön.

T4: *"Talousrikollisillakin voisi olla joku koulutus tai ainakin jengi kerääntyis puhumaan kokemuksistaan ja siitä, mitä voisi tehdä oman asiakkaan kanssa. Niitä voisi esim. tyypitellä. Että millasii talousrikollisia on. Kuten sanoin näitä on ainakin kahta tyyppiä. Mitä niiden kanssa kannattais tehdä, miten ne kohdatais kohdata ja miten pääsis siitä hirveestä valtiiovihasta yli."*

Seuraaviin kaavioihin on koottu työntekijöiden ja talousrikollisten vastausten ylä- ja alaluokat pääteemasta talousrikollisten kanssa työskentely ja työn kehittämiskohdat. Työskentelyä koskevia yläluokkia olivat työmallit, muutosmotivaation herättäminen ja ongelmat. Työn kehittämiskohtia mittaavat parhaiten työntekijöiden ja talousrikollisten kokemukset valvonnan tarpeellisuudesta ja kehittämistoiveet.

Yläluokka	Alaluokka	Lisätietoja
Työmallit	Rikoskeskustelut 4/4 Arvokeskustelut 2/4 GLM 1/4 Motivoiva keskustelu 1/4	Rikoskeskustelut kuuluvat osaksi kaikkien valvontaa
Muutosmotivaation herättäminen	Onnistuu joskus ¾ Ei koskaan 1/4 Muutosmotivaatio syntynyt aiemmin 1/4	Muutosmotivaation herättäminen onnistuu vain, jos henkilö myöntää tekonsa
Tarpeellisuus	Vain jos on muita ongelmia 3/4 Aina 1/4	Matala uusimisriski Valvonnan lakkauttaminen ennen koeajan päättymistä yleistä
Ongelmat	Vastarinta 4/4 Kieltäminen 4/4 Talousrikosten vaikeaselkaisuus 4/4 Ei tarpeeksi työskenneltävää 4/4	Muutosvastarinta esteenä syvällisen yhteistyösuhteen kehittymiselle
Kehittämistoiveet	Koulutustarve 4/4 Työvälineet 2/4 Ohjelma 2/4 Tyypittely 1/4 Vankilayhteistyö 1/4 Kokemusten vaihtaminen 2/4	Lisätiedon tarve talousrikoksista ja taloudellisista asioista Talousrikollisten tyypittely alaryhmiin Tarkoituksenmukaiset työvälineet Kollegoiden kanssa kokemusten vaihtaminen

Taulukko 5: Valvojien vastaukset teemasta työskentely ja työn kehittämiskohdat

Yläluokka	Alaluokka	Lisätietoja
Kokemukset/ennakkokäsitys valvonnasta	Tarpeeton 4/4 Lisärangaistus 4/4 Valvoja haluaa auttaa 1/4	Tarpeellinen muunlaisista rikoksista tuomituille Miellettiin vankeuden jatkeena Rasite, vertailu toisen maan valvontakäytäntöön

Taulukko 6: Talousrikollisten vastaukset teemasta työskentely ja työn kehittämiskohdat

8 Johtopäätökset

Tässä osiossa kokoan yhteen tutkimuksen keskeiset tulokset ja peilaan niitä aiempaan tietoon aiheesta teoriatriangulaation keinoin. Johtopäätökset osion olen jakanut kolmeen osaan, josta ensimmäisessä käsittelen talousrikollisten uusimisriskiä, ominaispiirteitä ja kriminogeenisiä tekijöitä, toisessa talousrikollisten kanssa työskentelyä ja työn ongelmakohtia ja kolmannessa esitän kehittämissuositukseni rikosseuraamusalalle.

8.1 Talousrikollisten uusimisriski on matala, yleensä

Asiakasarvioinnissa on kyse työntekijän ammatillisesta arvioinnista, jossa pyritään tunnistamaan huomioonotettavat seikat, jotta voidaan onnistua toimeenpanotehtävässä, vaikuttaa uusimisriskiin ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Tilanteen kartoitus on arvioinnin perusta. Ehdonalaisen vapauden valvonnassa käytetään asiakkaan elämäntilanteen kartoittamiseen ja uusimisriskin mittaamiseen apuna asiakastietojärjestelmän Tyynen työskentelylomaketta. Lomakkeen avulla selvitetään asiakkaan päihteiden käyttöä, sosiaalisia suhteita, asenteita ja käyttäytymistä, sakkoja ja velkoja, työllisyyttä ja koulutusta sekä terveydentilaa. Arviointi on avainasemassa yhdyskuntaseuraamustyössä: arviointia tarvitaan, jotta toimenpiteet kohdennetaan oikein, esimerkiksi ohjelmia kohdennetaan tarpeiden ja todennäköisen hyödyn mukaan. (Kriminaalihuoltolaitos 2006: 61 -62.)

Kaikki haastatellut työntekijät arvioivat, että talousrikollisilla on matala riski rikoksen uusimiseen. Perusteluina käytettiin staattisia tekijöitä, kuten keskimääräistä korkeampaa ikää ja ensikertalaisuutta sekä perinteisissä rikoksissa ominaisten dynaamisten kriminogeenisten tekijöiden, kuten päihdeongelman ja väkivaltaisen käyttäytymisen puutetta. Yhdeksi talousrikollisten ominaispiirteeksi miellettiin säntillinen valvontavelvollisuuksien noudattaminen. Toisin kuin monet muut asiakkaat, talousrikolliset saapuivat heille määrätuille ajoilleen ja ilmoittivat, jos eivät pääse. Talousrikollisia kuvailtiin ”rikollisten kermaksi”, jolla viitattiin talousrikollisten sosio-ekonomisesti parempaan asemaan. Talousrikollisten ominaispiirteet miellettiin samanlaisiksi kuin teoreettisessa viitekehyksessä esitellyissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Lehden ja Niemen (2006) tutkimuksessa talousrikollisia on luonnehdittu keskimäärin yli 35-vuotiaiksi miehiksi, jotka ovat työpaikkansa johtajia tai hallituksen jäseniä. Työntekijät määrittelivät talousrikollisissa olevan vähemmistö, jolla ilmenee muita ongelmia tuomion lisäksi. Jako vaikutti samalta, kuin Toni Laaksosen tutkimustulos talousrikollisten monimuotoisemmasta tekijätyypistä (2014).

Talousrikollisten haastatteluissa ilmeni pitkälti samoja asioita kuin työntekijöiden kokemuksesta talousrikollisten kanssa työskentelystä. Alkuperäisestä tutkimussuunnitelmastani poike-

ten haastatteluihini valikoituneista vangeista toisella oli taustallaan muunlaista rikoshistoriaa ja toinen oli ollut useita kertoja vankilassa. Tämä saattaa vääristää tuloksia suhteessa koko talousrikollisten ryhmään. Toisin kuin ehdonalaisessa vapaudessa olleet haastateltavat, vankeusvangit myönsivät osan teoistaan. Rikostaustaltaan monimuotoinen V1 myönsi tehneensä tietoisesti talousrikoksia rahoittaakseen omaa päihteiden käyttöönsä. Hän ei osoittanut puheessaan katkeruutta ja kertoi tuomion vaikuttaneen osittain hänen ajattelutapaansa. Ehdonalaisen vapauden valvonnassa olleet taas mielsivät itsensä erilaisiksi kuin muut vangit. Toinen heistä sanoi, ettei talousrikollisten pitäisi olla vankilassa samalla osastolla muiden vankien kanssa. Samanlainen me vastaan ne -asetelma kaikui elinkautisvankien puheessa heidän vapaudenmenetyskokemuksiaan tutkivassa opinnäytetyössä (Lägerkrantz 2014: 40). Elinkautisvangit eivät mieltäneet muitten vankien kaltaisiksi rikollisiksi, vaan olivat tehneet elämässään yhden tuomioon johtaneen virheen. Sen sijaan niillä talousrikollisilla, joilla on monimuotoisempi rikoshistoria, ei vastaavanlaista jakoa ajatusmallissa ollut.

Johtopäätöksenä on se, että aiemmat vankilakaudet ja monimuotoinen rikoshistoria vaikuttavat henkilön ajattelutapaan ja mahdolliseen uusimisriskiin. Kieltämistä ilmenee vähemmän, mutta toisaalta henkilö kokee itsensä tällöin osaksi rikollista yhteisöä, mitä voidaan pitää dynaamisena uusimisriskiä kohottavana tekijänä (ks. Bonta 2004). Vankeuden erityispreventiivinen vaikutus on todennäköisesti suurempi niillä talousrikollisilla, jotka eivät elä rikosmyönteisessä ympäristössä. Erityispreventiivisellä tarkoitetaan rangaistuksen vaikutusta rikosentekijään. Yleispreventiivinen vaikutus taas on rikosten teon estäminen ja rangaistuksen antama negatiivinen esimerkki muulle yhteisölle. Joissain valkokaulusrikollisista tehdyissä tutkimuksissa nähdään, että pelkkä tuomion tuoma häpeä ja ansionmenetys ovat riittäviä talousrikollisista tuomituille (ks. Wheeler 1982). (Laine 2007:230.)

Desistanssitutkimuksen valossa primaarissa desistanssissa sosiaaliset suhteet ovat merkityksellisiä etenkin vanhoilla henkilöillä ja sekundäärivaiheeseen eli rikoksettomaan identiteettiin siirryttäessä (ks. Healy 2010). Desistanssitutkimuksen perusteella suurimmalla osalla talousrikollisista on paremmat lähtökohdat rikoksista irrottautumiseen kuin niillä vangeilla, joiden elämänpiiri on rikosmyönteinen. Laaksosesta talousrikollisiin tulee kohdentaa toimintaa vain, jos heillä ilmenee muuta rikostaustaa tai perinteistä kriminogeenistä problematiikkaa talousrikosten lisäksi. Päihdeongelma nosti talousrikollisten uusimisriskiä kymmenkertaisesti. Myös Hypén (2004: 4) on uusintarikollisuutta koskevassa tutkimuksessaan todennut, että ihmisen irrottautuminen vankilakierteestä on todennäköistä, mikäli tämä pääsee irti päihteistä. Itsekontrolliteorian (1990) perusteella valkokauluslaiset, joka tekevät talousrikoksia eivät noudata elämässään muitakaan normeja heikon itsekontrollin vuoksi. Tämä piirre voi olla osana talousrikollisten monimuotoisempaa rikosentekijätyyppiä. (Laaksonen 2014.)

Vaikka talousrikollisten uusimisriski näyttää aiempien tutkimusten ja rikosseuraamustyöntekijöiden arvion perusteella vähäiseltä, tuli haastatteluissa ilmi mahdollisia kriminogeenisiä tekijöitä. Näitä ovat ajatteluun asenteisiin ja arvoihin sekä taloudellisiin asioihin liittyvät tekijät. Ajatteluun ja asenteisiin liittyvistä tekijöistä keskeisiä olivat syyllisyyden, uhriempatian ja katumuksen puute, joita pidetään psykopaattisina piirteinä (ks. Häkkänen-Nyholm 2009). Katumuksen sijaan talousrikollisilla oli katkeruutta siitä, mitä tuomio on aiheuttanut itselle ja läheisille. Haastatteluissa ilmeni mahdollista Cressey'n (1957) neutralisaatiotekniikoiden käyttämistä, kuten oman normiston luominen, rikosten välttämättömyys yrityksen menestymisen kannalta, organisaation vastuuseen vetoaminen sekä se, että muiden työllistämisen on ollut niin hyvä työ, että ansaitsevat rahan. Neutralisaatioteorian mukaan organisaatio luo houkuttuksen laittomalle toiminnalle, sillä jo kahden hengen ryhmässä vastuu voidaan vierittää toiselle henkilölle.

Talousrikollisten tapa perustella asioita itsestään johtumattomista syistä, kuten alihankkijan tekemillä virheillä, kertoi ulkoisesta attribuutiosta. Tutkimustulokseni korreloivat teoreettisessa viitekehyksessä esitellyn Vivi Sariolan kvantitatiivisen tutkimuksen kanssa (2007). Ulkoinen attribuutio on uusimisriskiä kohottava tekijä. Laaksosen tutkimuksen (2014) perusteella taas talousrikosvangeilla oli verrokkiryhmää vähemmän psykopaattisia piirteitä. Sariolan mukaan Rikosseuraamuslaitoksessa käytettävä riski- ja tarvearvio ei tunnista talousrikollisten tarpeita. Vangin käsitykset rikoksiin johtaneista syistä tulisi Sariolasta selvittää esimerkiksi attribuutioteorian avulla ja psykopaattisten piirteiden mittaamiseen tulisi kehittää laajempi mittari. Helinä Häkkänen-Nyholmista (2009) psykopaattiset piirteet ovat ominaisia etenkin petoksista tuomituille henkilöille.

Ehdonalaisen vapauden valvonnassa käytettävän työskentelylomakkeen arvio perustuu pitkälti työntekijän subjektiiviseen näkemykseen aiheesta. Psykopaattisten piirteiden laajempi mittaaminen voisi olla hyödyllistä talousrikollisten kohdalla. Ilman käyttäytymistieteellistä koulutusta voi tällaisia tekijöitä olla vaikea tunnistaa, jos käytössä ei ole validia uusimisriskimittaria. On hyvin valvojakohtaista, millainen painoarvo eri työskentelylomakkeen kohdille annetaan. Asenteiden ja ajattelun arvioiminen jää valvonnassa vähäiseksi perinteisten kriminogeenisten tekijöiden rinnalla. Yhdyskuntaseuraamustoimistossa työskennellessäni olen huomannut, että työskentelylomakkeen käyttö voi olla puutteellista ja erot toimistojen välillä ovat suuret. On mahdollista, että arviointi voi jäädä valvojan intuitioon perustuvaksi subjektiiviseksi riskiarvioksi. Vankitietojärjestelmästä löytyi heikosti tietoa haastatelluista talousrikollisista, mikä saattaa kertoa siitä, ettei ryhmän arviointiin panosteta tarpeeksi. Kahdelle talousrikolliselle ei ollut tehty lainkaan riski- ja tarvearvioita. Tällöin valvoja ei saa ennakkotietoa ehdonalaisen vapauden valvontaan tulevan asiakkaan kriminogeenisistä tarpeista. Rikosseuraamusalan asiakastietojärjestelmää uudistavassa Roti -hankkeessa (2010-2017) voitaisiin kehittää parempia mittareita uusimisriskin mittaamiseen, jotka tukisivat valvoja myös talousri-

kollisten kanssa tehtävässä työssä. Tällöin voidaan päästä lähelle kolmannen tason riskiarviota, jossa otetaan huomioon henkilön staattiset ja dynaamiset tekijät. (Arola-Järvi 2012: 28-29.)

Holopaisen ja Kaarlejärven tutkimuksessa (2007: 81) valvottavat kuvasivat vapautumishetken kriittisenä hetkenä, jolloin tarvitaan erityistä tukea. Siihen liittyi erityisen suuri riski syyllistyä uusiin rikoksiin, päihteiden käyttöön tai väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Tutkimustuloksistani tuli ilmi, että useilla talousrikollisilla on, toisin kuin muilla rikollisilla, liiketoimintakielto vapautumisen jälkeen. Tämä estää osaltaan välittömän yritystoiminnan aloittamisen ja mahdollisen rikoksen uusimisen Suomessa. Kaksi työntekijää arvioi tämän uusimisriskiä alentavaksi tekijäksi. Turusen liiketoimintakieltoa koskeva tutkimus (2009:91) korostaa sitä, että liiketoimintakiellossa oleva henkilö voi omalla aktiivisuudellaan, halukkuudellaan ja läheissuhteillaan kohtuullisen elintason, mikäli haluaa työskennellä palkollisena. Uuteen yritystoimintaan suhtaudutaan epäilevästi, sillä kielteiset kokemukset eivät innosta riskinottoon. Haastatteluissani kävi ilmi, että kaksi neljästä talousrikollisesta harkitsee yritystoiminnan jatkamista. Yrittäjyys oli kaikilla keskeinen arvo eikä palkollisena työskentelyä koettu mielekkääksi.

Velkaantuminen, työttömyys ja suhde taloudellisten asioiden hoitoon voivat mitata osaltaan henkilön uusimisriskiä. Syy siihen, ettei työttömyyttä nähdä talousrikollisille merkittävänä uusimisriskitekijänä voi johtua heidän keskimääräistä korkeammasta iästään vapautumishetkellä. Valtavat korvaukset aiheuttavat suuren velkataakan vapautumisen jälkeen, eikä työnteke ole sen vuoksi talousrikollisille kannattavaa. Jos talousrikollinen vapautuu vankilassa noin 50-vuotiaana, jää hänelle aikaa työttömänä ennen nykyistä eläkeikää 15 vuoden ajan. Sen sijaan, että talousrikollinen maksaisi korvauksiaan takaisin, hän aiheuttaa yhteiskunnalle lisäkustannuksia sosiaalitoimen tai työttömyysturvan asiakkaana.

Talousrikollisten motiivit rikoksiin ovat olleet ennen kaikkea taloudelliset ja rikokset ovat tapahtuneet työelämässä. Teon kannattavuus voisi rationaalisen valinnan teoriaan peilaten lisätä houkutusta rikoksen uusimiseen. Kaikkiaan motiiveiksi esitetyt syyt tukivat rationaalisen valinnan teoriaa. Talousrikollinen voi rationaalisesti eli järkevästi punnita rikoksen tuottamia hyötyjä toimiessaan yhteiskunnan normeja vastaan. Joskus tekoon voi ajaa epätoivo liiketoiminnan menettämisestä tai julkisuudesta saatu malli. Toisin kuin monet muut rikokset, talousrikokset tehdään harkiten pitkällä aikavälillä eikä nopean impulsiivisesti. Koska talousrikokset ovat tapahtuneet työelämässä, tulisi selvittää tarkemmin valvottavan keinot hoitaa talouttansa tulevaisuudessa ja mahdollisia uusimisriskiä kohottavia tekijöitä. (Laitinen & Aromaa 2005: 75-77.)

8.2 Neljä ongelmakohtaa

Tässä osassa vastaan tutkimuskysymykseeni siitä, millaista on työskennellä talousrikollisten kanssa. Valtaosa talousrikollisista oli ehdonalaisvalvojen mukaan vaivattomia asiakkaita, joilla menee elämässään hyvin. Talousrikolliset eivät tarvitse juurikaan palveluohjausta eivätkä päihdekuntoutusta. Työntekijät määrittelivät talousrikollisissa olevan vähemmistö, jolla ilmenee masennusta ja joka on oppinut paljonkin tuomiostaan. Tämän vähemmistön kanssa työskentely oli heistä helpompaa ja tarpeellisempaa, koska heillä oli muita ongelmia tuomionsa lisäksi.

Talousrikollisten kanssa työskentelyssä nousi esiin neljä ongelmakohtaa, joista ensimmäinen on talousrikosten monimutkaisuus. Rikoskeskustelu on menetelmä, jota käytetään kaikkien ehdonalaisen vapauden valvonnassa olevien kanssa. Talousrikollisten kanssa rikoskeskustelut koettiin erityisen vaikeaksi, sillä työntekijät eivät ymmärtäneet kaikkia tuomioon johtaneita syitä. Työntekijät vertasivat talousrikoksia huumausaine- ja väkivaltarikoksiin, joissa syyseuraus-suhde oli heistä selkeämpi. Rikoskeskusteluiden aikana heräsi pelko ammatillisen aseman menettämistä, kun ei pystynyt tunnistamaan sitä, mikä teossa on laillista ja mikä laittontaa.

Toinen keskeinen ongelmakohta oli talousrikollisilla ilmennyt vastarinta. Tuomio koettiin lähtökohtaisesti vääräksi, mikä herätti vastarintaa valvontaa kohtaan. Vastarinnan nähtiin estävän syvällisen työskentelyn aloittamisen. Mikäli talousrikollinen suhtautui valvontaan myönteisesti, hänen kanssaan pystyttiin työskentelemään esimerkiksi arvokeskustelujen, Good Lives Modelin ja Motivoivan Keskustelun avulla. Kolmella työntekijällä oli tällöin muutostietoisuuden herättäminen onnistunut joskus, yhdellä ei koskaan. Kaikki Rikosseuraamuslaitoksen asiakastyötä tekevät työntekijät käyvät motivoivan keskustelun koulutuksen, jossa keskeistä on muutosvastarinnan ja ristiriidan eli ambivaliensiin kanssa työskentely sekä muutostietoisuuden herättäminen. Herää kysymys siitä, ovatko nykyiset keinot riittämättömät vastaamaan talousrikollisten kognitiivisiin ajatusvääristymiin?

Kolmas ongelmakohta oli työskentelyaiheiden puute. Talousrikollisilla ei ollut elämässään asioita, joiden hoidossa tulisi auttaa esimerkiksi palveluohjauksen keinoin. Kolme työntekijöistä piti valvontaa tarpeellisena vain, jos henkilöllä on muita ongelmia elämässään tuomion lisäksi. Yhdestä työntekijästä valvonta on aina tarpeellista myös talousrikollisten kohdalla. Talousrikollisten valvonnat lakkautetaan usein jo ennen koeajan päättymistä. Aiemmassa ehdonalaisesti vapautuneiden valvonnasta tehdyssä tutkimuksessa valvottavat kokivat valvonnan aluksi negatiivisena, mutta suhtautuminen valvontaan muuttui valvonta-ajan kuluessa ja lopuksi valvottavat näkivät valvonnan joko positiivisena tai neutraalina. Valvottavat kokivat rikoksettomuuden olevan oma päätös, johon valvonnan merkitys on vähäinen tai sitä ei ole lainkaan.

Talousrikolliset eivät itse nähneet valvontaa tarpeellisena, vaan se tulisi heistä kohdentaa sellaisiin henkilöihin, joilla on ongelmia esimerkiksi asunnottomuuden ja päihteiden kanssa. Valvonnan mahdollisuuksia estää talousrikosten uusiminen kyseenalaistettiin. Valvonta miellettiin kuntoutuksen sijasta rangaistuksen jatkeeksi. Liiketoimintakiellon ja ehdonalaisen vapauden valvonnan päällekkäisyys koettiin epäoikeudenmukaisena muihin rikollisiin verrattaessa. Tämän perusteella voidaan päätellä, että talousrikollisten keskimääräistä parempi valvontavertailuhoitojen hoitaminen johtuu sisäisestä veloitteesta ja rangaistuksen pelosta, ei valvottavan ja valvojan välisestä syvällisestä yhteistyösuhteesta. Velvollisuusorientoituneessa asiakas-työntekijäsuhteessa velvollisuus on määrittävä tekijä. Asiakas käy tapaamisissa ja hänellä on työntekijän kanssa toimivat välit, mutta rangaistukseen liittyvä velvollisuus ei painu taka-alalle asiakkuuden aikana. (Holopainen & Kaarlejärvi 2007: 132-147, Järvinen 2015: 96.)

Neljäs ongelma oli koulutuksen ja työvälineiden puute. Koulutusta kaivattiin etenkin talousrikoksiin ja taloudellisiin asioihin liittyvän tietämyksen lisäämiseksi. Työskentelyn avuksi toivottiin lisää työvälineitä, jotka vastaavat vaatimuksiin talousrikoksia käsiteltäessä. Talousrikollisten tyypittelemisen alaryhmiin ja vankilayhteistyön lisääminen nousivat mahdollisiksi keinoiksi kehittää talousrikollisten kanssa tehtävää työtä.

8.3 Kehittämisehdotukseni

Tässä osiossa vastaan tutkimuskysymykseeni siitä, miten talousrikollisten kanssa työskentelyä tulisi kehittää ehdonalaisen vapauden valvonnassa. Kehittämisehdotus on tehty haastatteluisissa ilmitulleiden tarpeiden ja toiveiden pohjalta. Matala uusimisriski ja rikoksen laatu voivat olla syitä sille, miksei talousrikollisiin kiinnitetä suurta huomiota rikosseuraamusalalla. Talousrikolliset hoitavat useimmiten velvollisuutensa moitteettomasti. Rikollista toimintaa jatkavista talousrikollisista useat muuttavat vapautumisen jälkeen ulkomaille, jolloin valvontaa hoidetaan sähköpostiviestein. Miksi tuhlatat resursseja ryhmään, jonka staattiset uusimisriskitekijät ennustavat rikoksetonta loppuelämää?

Talousrikoksista tulee usein pitkiä vankeustuomioita, joissa on yli vuoden pituinen koeaika vapautumisen jälkeen. Tällöin henkilö määrätään ehdonalaisen vapauden valvontaan. Koska talousrikolliset määrätään lain mukaan valvontaan samoin kuin muista rikoksista tuomitut, tulee valvonnalle löytää sisältöä. Sisällötön valvonta turhauttaa sekä asiakasta että työntekijää. Rikoskeskustelut eivät toteudu ohjeistuksen mukaisella tavalla, jos työntekijän tietämys talousrikosten dynamiikasta on puutteellinen. Työntekijän pelko oman ammattiasemansa menettämisestä voi olla este toimivan yhteistyösuhteen syntymiselle. Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa (2011-2020: 6) lukee, että asiakkaita tulee kohdella inhimillisesti, tasavertaisesti ja oikeudenmukaisesti. Täytäntöönpano tulee toteuttaa siten, että se tukee ihmisen yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hänen pyrkimystään rikoksettomaan elämään. Tietämättömyys

talousrikollisuudesta voi aiheuttaa sen, ettei kyseisen rikollisryhmän kriminogeenisiin tarpeisiin pystytä vastaamaan. Kahdelle haastatteluista talousrikollisista ei ollut tehty vankeusaikana riski- ja tarvearviota. Mielletäänkö talousrikokset yhteiskunnalle niin vaarattomiksi, ettei nähdä syytä tutkia niihin syyllistyneen henkilön uusimisriskiä ja kriminogeenisiä tarpeita?

Opinnäytetyöni tärkein johtopäätös on tarve koulutukseen ja talousrikoksiin liittyvän tiedon lisäämiseen. Seksuaalirikollisilla on talousrikollisia matalampi uusimisriski (Laaksonen 2014), mutta heihin vaikutetaan jo aktiivisesti koulutuksen ja ohjelmatoiminnan keinoilla. Seksuaalirikollisiin vaikuttaminen ei ole ollut enää tabu rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnan tietämyksen lisäämisen jälkeen. Talousrikosten arvioitu vahinkoarvo oli vuonna 2013 noin 180 miljoonaa euroa ja valtaosa talousrikoksista on piilorikollisuutta (Danielsson & Lehti 2014: 145-153). Uusiessaan talousrikollisen saattaa aiheuttaa yhteiskunnallisesti merkittävemmän haitan kuin esimerkiksi väkivaltarikoksista tuomittu henkilö.

Uskon, että jo päivän kestäväällä seminaarilla lisättäisiin Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnan tietoa talousrikoksista ja talousrikollisista sekä löydettäisiin keinoja työn sisällön kehittämiseen. Seminaaripäivä voitaisiin suunnata kaikille talousrikollisten kanssa asiakastyötä tekeville rikosseuraamusalan työntekijöille. Kuten monet muutkin Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskuksen järjestämät seminaarit, voitaisiin koulutus talousrikollisista jakaa kahteen osaan: asiantuntijaluentoihin sekä kokemusten ja ajatusten jakamiseen seminaariin osallistuneiden kesken. Seminaaripäivä laajentaisi henkilöstön osaamista talousrikoksista ja talousrikollisuudesta, ja saattaisi lisätä henkilöstön valveutumista tämän rikollisryhmän kanssa työskentelyyn.

Poliisissa on tehty jo pitkään tutkimusta talousrikoksista ja sen ilmenemismuodoista. Verohallintoon vuonna 2011 perustetun Harmaan talouden selvitysyksikön tavoitteena on edistää ja tukea harmaan talouden torjuntaa tuottamalla ja jakamalla tietoa harmaasta taloudesta ja sen torjunnasta (Harmaa talous 2013: 4). Poliisilaitosten talousrikosyksiköistä ja Verohallinnon Harmaan talouden selvitysyksiköstä saattaisi löytyä rikosseuraamusalalla tarvittavaa tietotaitoa talousrikollisuudesta. Tieto yleisimmistä talousrikoksista ja niiden dynamiikasta voisi auttaa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä talousrikollisten kanssa tehtävässä työssä. Talousrikosyksikön poliisien työmenetelmissä esitutkinnassa ja liiketoimintakiellon valvontatapaamisissa saattaisi löytyä ehdonalaisen vapauden valvontaan soveltuvia keinoja. Muiden organisaatioiden virkamiesten kokemukset talousrikollisten ominaispiirteistä voisivat tuoda uutta näkökulmaa työskentelyyn. Seminaarissa kannattaisi hyödyntää talousrikollisia tutkineiden ja talousrikollisten kanssa työskennelleiden henkilöiden kokemuksellista tietoa. Syventävä tieto psykologisesta lähestymistavasta ristiriitaan ja kieltämiseen saattaisi auttaa työntekijöitä reagoimaan paremmin talousrikollisilla ilmenevään vastarintaan.

Tutkimustuloksissani nousi esiin ehdotus siitä, että työntekijät voisivat kokoontua keskustelemaan omista kokemuksistaan talousrikollisista. Seminaaripäivässä saatettaisiin yhteen eri toimipaikkojen henkilöstöä ja ryhmäkeskusteluissa jaettaisiin hiljaista tietoa talousrikollisten kanssa työskentelystä ja mahdollisista hyvistä toimintamuodoista. Samalla voitaisiin kartoittaa jo käytössä olevia työvälineitä ja niiden kelpoisuutta talousrikollisten kriminogeeneisiin tarpeisiin vastaamiseen. Päivän yhteenvedossa kerättäisiin yhteen ryhmien keskeiset kokemukset talousrikollista ja palaute mahdollisista kehittämistarpeista. Mikäli tarvetta uusille työvälineille, koulutukselle ja ohjelmatoiminnalle ilmenee, on se helpompaa aloittaa seminaaripäivän jälkeen. Kokemuksien perusteella saatettaisiin löytää alaryhmiä, joihin talousrikolliset voidaan tyypitellä.

Miten talousrikollisten ja työntekijöiden yhteistyösuhteita pystyttäisiin syventämään? Aiemmin nostin esiin taloudellisten asioiden käsittelyn tarpeen valvonnassa. Yksi työntekijöistä kertoi keskustelleensa valvottavansa kanssa, miten tämä voisi jatkaa yritystoimintaa syyllistymättä uusiin rikoksiin. Talouskeskustelut voisi sisällyttää osaksi ehdonalaisen vapauden valvonnan menetelmällistä työskentelyä. Braitwhaten häpeäteoriaa soveltavassa tutkimuksessa (ks. Murphy 2007) kuntoutusta saaneet valkokaulusrikolliset integroituvat paremmin yhteiskuntaan. Jos häpeän pystyy tiedostamaan paremmin ilman leimatuksi tulemistä, empatia uhreja kohtaan lisääntyy ja vihan tunne vähenee. Minna-Kaisa Järvisestä (2015: 235) rikollisuuteen liittyvän leiman purkamiseen pitäisi kiinnittää enemmän huomiota rikosseuraamusasiakkaiden kanssa työskenneltäessä ja osin myös toivon luomiseen. Kieltämiseen ja mahdollisen tuomioon liittyvän häpeän käsittelyyn voitaisiin soveltaa mahdollisesti jo olemassa olevia menetelmiä: esimerkiksi seksuaalirikollisten kanssa käytettyä Finkelhorin mallia ja Good Lives Modelia. Osa haastatelluista ehdonalaisvalvojista kertoi luoneensa asiakkaassa muutostivaatiota arvokeskustelujen avulla. Rikoskeskusteluja varten toivottiin uusia työvälineitä. Niiden ideoiminen voisi tapahtua moniammatillisena yhteistyönä poliisin talousrikosyksikön virkamiesten kanssa, joiden tietämys talousrikoksista ja kokemus kuulusteluista saattaisivat auttaa löytämään aihepiiriin sopivia kysymyksiä. Ohjelmatoiminnan kehittäminen edellyttäisi todennäköisesti lisätutkimusta talousrikollisista, jotta se pystytään toteuttamaan What works? -suuntauksen RNR (Risk, Need, Responsivity) -mallin edellytykset täyttäen (ks. Bonta 2004: 52-56).

9 Pohdinta

Aloitin syksyllä 2011 opintoni Laurea-ammattikorkeakoulun rikosseuraamusalan koulutusohjelmassa. Olin tällöin "tabula rasa", tyhjä taulu, jonka tieto rikollisista perustui iltalehtien otsikoihin. Asenteeni olivat samankaltaisia kuin valtaväestöllä, teon raakuudesta pitää rangaista eikä tuomittujen kuntoutuksella ole juuri merkitystä. Sosiaalityön arvot hiipivät mieleeni pikkuhiljaa. Opini kuuntelun ja hyväksytyksi tulemisen merkityksen. Leimaamisella saa-

daan aikaan enemmän haittaa kuin hyötyä. Oma mielenkiintoni siirtyi turvallisuusosaamisesta kuntouttavaan työtteeseen.

Työharjoitteluni yhdyskuntaseuraamustoimistossa vähensi mustavalkoista ajatteluani ja aloin tunnustamaan eroja eri asiakastyyppeiden välillä. Talousrikolliset erottuivat joukosta omana ryhmänään. Työntekijöiden kokemuksista kuulin, ettei talousrikollisille ole mitään ohjelματοimintaa saatavilla. Talousrikosten ollessa pinnalla syksyllä 2013 päätin tarttua aiheeseen opinnäytetyön muodossa. Halusin selvittää kokemuksia sekä talousrikollisten että työntekijöiden näkökulmasta. Rikosseuraamusalan tulokkaana minulla ei ollut vahvaa ennakkokäsitystä talousrikollisista ja pystyin löytämään aiheeseen tuoreen näkökulman. Näkökulmaan vaikutti tasavertaisuus minulle keskeisenä arvona.

Talousrikollisiin liittyvän tiedon rajallisuus tuli nopeasti ilmi opinnäytetyöprosessin alussa: edes Rikosseuraamuslaitoksen kokeneimmat virkamiehet eivät tieneet, onko talousrikollista tehty aiempia tutkimuksia tai onko heille kehitetty ohjelματοimintaa muissa maissa. Suurimman avun sain Helsingin yliopiston tutkijalta Toni Laaksoselta, joka antoi minulle sähköpostitse tutkimuksensa raportin ja ulkomaisia artikkeleita aiheesta. Teoriatiedon etsimiseen kului runsaasti aikaa ja opiskelijana haastateltavien löytäminen oli haastavaa. Aloitin opinnäytetyöprosessin aikana työni määräaikaissa virassa Uudenmaan yhdyskuntaseuraamustoimistossa. Kokopäiväisen työn, aktiivisen harrastustoiminnan ja opiskelun yhteensovittaminen hidastivat opinnäytetyön valmistumista entisestään. Toisaalta työ ehdonalaisen vapauden valvojana ja omakohtainen kokemus talousrikollisten kanssa työskentelystä auttoivat minua saamaan aikaan laadukkaamman lopputuloksen kuin mitä alun perin olin suunnitellut. Pystyin huomiomaan paremmin asiakastyöhön ja ehdonalaiseen vapauden valvontaan liittyviä teemoja. Jälöstin opinnäytetyötä mielessäni silloinkin, kun en ennättänyt sitä konkreettisesti kirjoittamaan.

Opinnäytetyöprosessin aikana omalle työlleen sokeutuu ajoittain. Välillä syntyi turhauttavia hetkiä, jolloin tuntui, etten ole löytänyt mitään uutta tietoa ja aineiston voisi heittää suoraan roskapostikansioon. Tällaisina hetkinä parityöskentely ja mahdollisuus reflektointiin olisi voinut auttaa. Parin kanssa työskennellessä aikatauluista kiinnipitäminen olisi todennäköisesti ollut helpompaa. Työ on kokonaisuudessaan minun suunnittelemani ja tekemäni, joten näkemys aiheeseen saattaa olla tämän vuoksi yksipuoleinen. Opinnäytetyön luotettavuuden ja käytettyjen menetelmien arvioiminen jää osin lukijalle. Jos voisin vielä muuttaa tutkimussuunnitelmaani, olisin vankeusvankien sijasta haastatellut vain ehdonalaisen vapauden valvonnassa olevia talousrikollisia, jolloin olisin voinut kysyä laajemmin heidän mielipiteitään valvonnasta ja sen kehittämistarpeista. Opinnäytetyön suunnitelmavaiheessa minulla oli harhainen käsitys siitä, että valvottavat olisi vankeja vaikeampi tavoittaa haastattelua varten. Samoin koevapausteeman pois pudottamisen olisin voinut tehdä jo ennen haastatteluja.

Pienestä, kahdeksan hengen, otoksesta huolimatta tällä opinnäytetyöllä saattaa olla yleistettävyyttä. Haastatteluissa tuli ilmi mahdollisia talousrikollisten kriminogeenisiä tekijöitä, jota tuki aiempi teoretieto aiheesta. Työntekijöillä oli samankaltaisia näkemyksiä talousrikollisten kanssa tehtävän asiakastyön ongelmakohdista ja kehittämistarpeista. Pienen otoksen vuoksi tulokset ovat vain suuntaa-antavia eikä niitä voi yleistää kaikkiin Suomen talousrikollisiin ja yhdyskuntaseuraamustyöntekijöihin. Opinnäytetyön luotettavuutta lisätäkseni olen raportoinut tarkasti käyttämästäni menetelmästä ja pohtinut aihetta useasta näkökulmasta. Olen tuonut tutkimustuloksissa esiin myös ne asiat, jotka eivät ole olleet omien mielipiteitteni mukaisia.

Kokemus on opettanut minulle paljon. Opinnäytetyö on ensimmäinen tieteellinen tutkimukseni ja tiedän sen johdosta enemmän talousrikollisista, kuin mitä valtaosa ihmisistä. Vähän tutkittuun aihepiiriin tarttumisen vaati rohkeutta ja opinnäytetyöprosessi on vienyt minua osaltaan kohti rikosseuraamusalan ammattilaisuutta. Olen joutunut pohtimaan omaa rooliani valvojana ja suhdettani asiakastyöhön. Etenkin uusimisriskin arvioimiseen olen kiinnittänyt enemmän huomiota kuin aiemmin. Olen havainnut tiedosta olevan hyötyä työssäni: pystyn soveltamaan aiempia tehtäviä talousrikosteemaan omissa asiakastapaamisissani ja kertoa kollegoille talousrikollisten ominaispiirteistä. Työni on herättänyt kiinnostusta alan henkilöstössä ja jokaiselta tuntuu löytyvän oma mielipiteensä talousrikollisista. Yleinen asenne talousrikollisuutta kohtaan on vähättelevä: talousrikoksia ei nähdä vaarallisina yhteiskunnalle, toisin kuin esimerkiksi siveellisyysrikokset, vaikka uusimisprosentti on niissä talousrikoksia alhaisempi.

Talousrikolliset on ryhmä, josta tiedetään vähän ja jota pitäisi tutkia lisää. Alemman korkeakoulutason opinnäytetyö on vain pintaraapaisu aiheeseen. Lisätietoa tarvittaisiin muun muassa talousrikollisten uusimisriskin mittaamisen menetelmästä, laitosaikaisesta käyttäytymisestä, koevapauden aikaisesta toiminnasta. Olisi mielenkiintoista tietää, ovatko talousrikolliset erityisasemassa muihin vankeihin nähden esimerkiksi vapautumalla useammin avolaitoksen ja koevapauden kautta, ja miten tämä vaikuttaa heidän uusimisriskiinsä. Valvontaan liittyvä kvantitatiivinen tutkimus valvontojen sisällöstä ja niiden ennenaikaisista lakkauttamisista saattaisi olla paikallaan. Haluaisin jatkaa aiheen tutkimista mahdollisissa jatko-opinnoissa.

Yhteiskunnallisesti talousrikokset aiheuttavat merkittävää haittaa ja niillä on useita uhreja. Rikosseuraamuslaitoksessa on erilaisia toimintaohjelmia ja koulutusta koskien päihteiden käyttöä, seksuaalista hyväksikäyttöä ja väkivaltaa. Talousrikollisia varten ei ole kehitetty mitään omaa työskentelymuotoa. Jos seuraukset ovat yhteiskunnalle suuret, eikö talousrikollisten uusintarikollisuuden ennaltaehkäisyyn tulisi panostaa?

Lähteet

- Ahokas, M. Ferchen, M. Hankonen, N. Lautso, A., Pyysiäinen, J. *Sosiaalipsykologia*. 2008. Helsinki. Wsoy.
- Arola-Järvi, A. 2012. *Suunnitelmallisen vankeusajan käsikirja*. Tampere. Juvenes print.
- Bonta, J. 2003. *Rikoksen tekijän kuntouttaminen- tutkimuksesta käytäntöön*. Teoksessa *What Works- Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa*. Vantaa. Dark Oy.
- Christensen, J. 2012. *Talousrikostutkinta*. Keskusrikospoliisi. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. 05.10.2012.
- Coleman, J. 1989. *The Criminal Elite*. USA. St. Martin's Press.
- Danielsson, P. ja Lehti, L. 2014. *Talous- ja ympäristö- ja työrikokset*. Rikollisuustilanne 2013. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki. Tammerprint Oy.
- Ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanosta annettu ohje 22/004/2010. Helsinki. Rikosseuraamuslaitos.
- Eskola, J. ja Suoranta J. 2008. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino Oy.
- Hakamo T., Jauhiainen K., Alvesalo A., Virta E. 2009. *Talousrikokset rikosprosessissa*. Tampere. Poliisi ammattikorkeakoulun tutkimuksia 33/2009. Tampereen yliopistopaino - Juvenes print.
- Harmaan talouden selvitysyksikkö. 2011. *Harmaa talous 2011*. Verohallinnon julkaisu.
- Hirsjärvi, S. Hurme, H. 2009. *Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki. Gaudeamus.
- Hirsjärvi S. & Hurme H. 2011. *Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki. Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. Remes, P. Sajavaara, P. 2007. *Tutki ja kirjoita*. Helsinki. Tammi.
- Hirsjärvi, S. Remes, P. Sajavaara, P. 2009. *Tutki ja kirjoita*. Hämeenlinna. Karisto.
- Hypén, K. 2004. *Vankilasta vuosina 1993-2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet*. Vammala. Vammalan kirjapaino Oy.
- Häkkinen-Nyholm, H. 2009. *Psykopatia*. Helsinki. Edita Prima Oy.
- Häkkinen-Nyholm, H. toim. Vihavainen, S. 6.8.2012. *Talousrikoksen taustalla usein psykopatiaa*. Helsingin Sanomat.
- Holopainen, H. Kaarlejärvi, K. 2007. *Ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta*. Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö. Järvenpää. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Järvinen, M. 2015. *Asiakastyöntekijäsuhde Rikosseuraamusalalla*. Tampereen yliopisto- Tampere. Juvenes print.
- Kangaspunta, H. 2014. *Ehdonalaisen vapauden valvonta- Sisältökäsikirja*. Helsinki. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö.

- Kivivuori, J. Rikollisuuden syyt. 2013. Helsinki. Nemo.
- Kriminaalihuoltolaitos. 2006. Ohjenuora -Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja. Helsinki. Rikosseuraamusvirasto.
- Kriminaalihuoltolaitos. 2006. Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset. Helsinki. Rikosseuraamusvirasto.
- Kristofferesen R. 1997. Tilbakefall til ny kriminalitet, med fokus på kriminalomsorgen. Hva kan statistikken fortelle oss? KRUS. Dokumentasjon & Debat.
- Kriminalomsorgens utdanningscenter. Teoksessa Hypén, K. 2004. Vankilasta vuosina 1993-2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet.
- Laaksonen, T. 2013. Talousrikosvankien uusintarikollisuus. Haaste 3/2013.
- Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Laitinen, A & Alvesalo, A. 1994. Talouden varjopuoli: tutkimus talousrikosten vaikutuksista ja talousrikosoikeudenkäynneistä. Helsinki. Sisäasiainministeriö, poliisiosasto.
- Lavikkala, R. Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Tyni, S. Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Viikki-Ripatti, S. Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. 2011. toim. Lavikka, R & Linderborg, H. Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampere. Juvenes Print.
- Lehti, M. & Niemi, H. 2006. Eräiden talousrikosten rangaistuskäytäntö. Helsinki. Hakapaino Oy.
- Lehtinen, U. Monimuotoinen paha valvonnan haasteena yhdyskuntaseuraamustyössä. Kempainen, M. Psykososiaalinen työ ja desistanssissa tukeminen. toim. Lindeborg, H., Suonio, M., Lassila, T. 2014 Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki Rikosseuraamusalalla. Juvenes print.
- Lägerkrantz, K. 2014. "Parempi päivä vapaudessa kuin 40 vuotta vankeudessa" - Elinkautisvankien kokemus vapauden menettämisestä ja siitä selviytymisestä. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Vantaa.
- Mason, K. 2007. Punishment and Paperwork: White-Collar Offenders Under Community Supervision. Southern Criminal Justice Association.
- Miller, W. ja Rollnick, S. 2013. Motivational Interviewing. New York. The Guildford Press.
- Mutttilainen, V. ja Kankaanpää, T. 2013. Kasvatavat osaamisvaatimukset talousrikostutkinnassa. Haaste 3/2013.
- Sariola, V. 2007. Persoonallisuuspiirteet ja attribuutiot talousrikoksista tuomituilla vangeilla. Pro gradu-tutkielma. Helsinki.
- Sariola, V. 2007. Persoonallisuuspiirteet ja attribuutiot talousrikoksista tuomituilla vangeilla. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Vantaa.
- Vilkko-Riihelä, R. Laine, V. Mielenmaailma 1. 2008. Helsinki. Wsoy.
- Ward, T. Maruna, S. 2007. Rehabilitation. Beyond the risk paradigm. New York. Routledge.
- Wheeler, S. Weisburd, D. Bode, N. 1982. Sentencing the white-collar offender: Rhetoric and reality. American sociological review.

Sähköiset lähteet

Harmaa talous 2014. Verohallinnon julkaisuja. Viitattu 04.01.2015.

http://www.vero.fi/download/Harmaa_talous_2014/%7B7249EABC-3A2D-427F-8FBE-4A4E557EFA23%7D/10097

Harmaan talous- valvontatilastoja 2013. Verohallinto. Viitattu 27.02.2015.

http://www.vero.fi/download/Harmaa_talous__valvontatilastoja_2013/%7BA239DD8C-C139-4BD1-94B3-55A79B591099%7D/9490

Jyväskylän yliopisto. Koppa - menetelmäpolkuja humanisteille. Viitattu 30.01.2015.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/tutkimusstrategiat/taapaustutkimus>

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja loukkausepäilyjen käsittely Suomessa. Viitattu 19.02.2015.

<http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje>

Oikeusministeriö. Harmaan talouden torjunta. Viitattu 09.11.2014.

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/valmisteilla/omhallitusohjelmantoteuttajana/harmaantaloudentorjunta.html>

Rikosseuraamus. Rikosseuraamuslaitoksen Internet-sivut. Viitattu 01.03.2015.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos.html>

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/organisaatio.html>

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset.html>

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-ohjelmatyo.html>

Rikosseuraamuslaitoksen strategia. Viitattu 03.03.2015.

http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/6A3hgIF5q/Risen_strategia_2011-2020.pdf

Turunen, M. 2011. Liiketoimintakielto lainrikkojan ja valvojan näkökulmasta. Pro gradu - tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Viitattu 15.01.2015.

http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20110049/urn_nbn_fi_uef-20110049.pdf

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja loukkausepäilyjen käsittely Suomessa. Viitattu 19.02.2015.

<http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje>

Laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta 2005/782. Viitattu 12.12.2014.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050782>

Laki liiketoimintakiellosta 1985/1059. Viitattu 10.01.2015.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1985/19851059>

Laki rikosseuraamuslaitoksesta 2009/953. Viitattu 02.02.2015.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090953>

Rikoslaki 1889/39. Viitattu 20.11.2014.

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search\[type\]=pika&search\[pika\]=rikoslaki#L32](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search[type]=pika&search[pika]=rikoslaki#L32)

Vankeuslaki 2005/767. Viitattu 20.11.2014.

[http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767?search\[type\]=pika&search\[pika\]=vankeuslaki](http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767?search[type]=pika&search[pika]=vankeuslaki)

Valtioneuvoston periaatepäätös. Tehostettu harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimintaohjelma vuosille 2012 - 2015. Viitattu 23.03.2015.
<http://vm.fi/documents/10623/360820/Tehostettu+harmaan+talouden+ja+talousrikollisuude+n+torjunnan+toimintaohjelma+vuosille+2012-2015/c0c9a84d-ffa6-4326-b59c-f8074ef77d9d>

Julkaisematon materiaali

Hare 2004. Häkkänen-Nyholm, H. Psykopatia. Luentomateriaali 2009.

Laaksonen, T. 2014. Talousrikosvankien uusintarikollisuus. Tutkimusraportti.

Nurminen, N. 2012. Kuntouttava työote asiakastyössä. Opintomateriaali. Laurea-ammattikorkeakoulu.

Tyyne-tuki. Ehdonalaisen vapauden valvonnan tilastoja. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö. Viitattu 07.02.2015.

Taulukot

Taulukko 1: Kriminogeeniset tekijät	12
Taulukko 2: Haastattelut talousrikolliset	32
Taulukko 3: Valvojien vastaukset teemasta uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät	39
Taulukko 4: Talousrikollisten vastaukset teemasta uusimisriski ja kriminogeeniset tekijät	39
Taulukko 5: Valvojien vastaukset teemasta työskentely ja työn kehittämiskohdat	45
Taulukko 6: Talousrikollisten vastaukset teemasta työskentely ja työn kehittämiskohdat .	45

Liitteet

Liite 1 Teemahaastatteluiden rungot	62
Liite 2 Talousrikoksista tuomittujen suostumuslomake	63
Liite 3 Työntekijöiden suostumuslomake	65

Liite 1: Teemahaastatteluiden rungot

- Talousrikolliset:
 - Mitkä syyt johtivat tämän hetkiseen tuomioosi?
 - Koetko saavuttaneesi teollasi jotakin hyötyä? Entä mitä haittaa toiminnallasi oli?
 - Koetko tämän hetkisen tuomion oikeutetuksi?
 - Ovatko tuomio ja vankeusaika vaikuttaneet ajattelutapoihisi?
 - Mitä seurauksia teostasi on ollut uhrille/uhreille?
 - Jatkaisitko toimintaa, ellet olisi jäänyt kiinni?
 - Miten aiot hoitaa talouttasi tulevaisuudessa?
 - Mitä odotat ehdonalaiselta vapaudelta/valvotulta koevapaudelta? (vangeille)
 - Millaiseksi koet ehdonalaisen vapauden valvonnan/valvotun koevapauden? Mitä hyötyjä tai haittoja siitä on? (EAV-asiakkaille)

- Ehdonalaisvalvojat:
 - Mitä kokemusta sinulla on talousrikollisten kanssa työskentelystä?
 - Millaisiksi asiakkaiksi koet talousrikolliset?
 - Mikä on pääsääntöinen työskentelymuoto/työmalli?
 - Käytkö asiakkaiden kanssa rikoskeskusteluja? Miten?
 - Mitkä koet työskentelyn ongelmakohtiksi?
 - Millaisia motiiveja ja asenteita koet talousrikollisilla olevan? Onko uhriempatiaa tai katumusta?
 - Koetko saaneesi keskusteluilla aikaan muutosmotivaatiota?
 - Kuinka kehittäisit EAV:n/valvotun koevapauden työn sisältöä talousrikollisten kohdalla? Koetko työn tarpeelliseksi?
 - Kaipaako työlle ohjelmaa/koulutusta?

Liite 2: Talousrikoksista tuomittujen suostumuslomake

SUOSTUMUS OPINNÄYTETYÖHÖN OSALLISTUMISEEN

Laurea-ammattikorkeakoulu, Tikkurilan yksikkö 2014

Olen saanut kirjallista tietoa opinnäytetyön sisällöistä ja sen tavoitteista (katso lopussa)

- Suostun vapaaehtoisesti osallistumaan opinnäytetyön haastatteluun
- Henkilötietoja ei kerätä, joten tutkimusrekisteriä ei synny
- Antamiani vastauksia ei voi yhdistää minuun jälkikäteen opinnäytetyön kirjallisessa tuotoksessa
- Annan haastattelijalle luvan katsoa vankitietojärjestelmästä tietojani
- Kaikki vastaustiedot ovat luottamuksellisia

Minulle on selvitetty opinnäytetyön tarkoitus ja käytettävät tiedonkeruun (kuten haastattelu/ääninauhoitteet) ja tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että opinnäytetyöhön osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että opinnäytetyöhön osallistuminen ei aiheuta minulle minkäänlaisia kustannuksia.

Suostun siihen, että minua haastatellaan ja haastattelussa antamiani tietoja ja tiedonkeruussa saatua materiaalia (kuten ääninauhoitteet) käytetään kyseisen opinnäytetyön tarpeisiin sekä sen loppuraportointiin/esittämiseen. Voin halutessani keskeyttää opinnäytetyöhön osallistumisen milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni.

Päiväys ja paikka _____

Opinnäytetyöhön osallistuvan haastateltavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Opinnäytetyön tekijän allekirjoitus ja nimenselvennys

Vastaajien tiedot eivät tule näkyviin, suostumuslomakkeet säilytetään lukitussa tilassa.

Kuvaus opinnäytetyöstä

Opinnäytetyön tarkoitus on koota tietoa talousrikollisuudesta Suomessa ja sen taustalla vaikuttavista tekijöistä. Haastatteluilla kerätään haastateltavien kokemuksia tuomioistaan. Tarkoituksena on koota tietoa, jota voidaan hyödyntää ehdonalaisen vapauden valvonnan ja valvotun koevapauden asiakastyön kehittämisessä talousrikoksista tuomittujen kohdalla.

Tutkimusmenetelmänä käytän puolistrukturoitua haastattelua. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että haastatteluissa kysytään avoimia kysymyksiä, joihin haastateltava voi vastata haluamallaan tavalla. Nauhoitan haastattelut analysointia varten. Nauhoitteet ovat ainoastaan opinnäytetyön tekijöiden käytössä eikä niitä käytetä muuhun tarkoitukseen kuin työn tekemiseen. Työn valmistuttua nauhoitteet tuhotaan.

Liite 3 : Työntekijöiden suostumuslomake

Kirjallinen suostumus haastatteluun osallistumisesta

Olen rikosseuraamusalan opiskelija Laurea-ammattikorkeakoulusta ja teen haastattelututkimusta talousrikollisten kanssa työskentelystä. Jokaiselta haastateltavalta pyydetään kirjallinen suostumus osallistumisesta haastatteluun. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista. Haastattelussa käsitellyt asiat on tarkoitettu opinnäytetyötä varten ja haastattelumateriaalia käytetään ainoastaan tässä työssä. Käsittelen antamianne tietoja erityistä varovaisuutta noudattaen ja sinua ei voida tunnistaa materiaalista tutkimuksen missään vaiheessa. Allekirjoittamalla tämän lomakkeen, annatte kirjallisen suostumuksen osallistumisesta haastatteluun.

Suostun haastateltavaksi Laura Heikkisen opinnäytetyöhön liittyen.

Aika ja paikka: _____

Haastateltavan nimi: _____

Haastateltavan allekirjoitus: _____

Sitoudun opinnäytetyössäni noudattamaan tieteelliselle tutkimukselle asetettuja hyvän käytännön periaatteita koko opinnäytetyöprosessin ajan.

Aika ja paikka: _____

Haastattelijan nimi: _____

Haastattelijan allekirjoitus: _____